

**Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa
Polskiej Akademii Nauk**

dr Marta Bład

**Życiorys i charakterystyka zawodowa
(autoreferat)**

Warszawa 2012

SPIS TREŚCI

1. Dane biograficzne

1.1. Dane personalne.....	3
1.2. Przebieg edukacji.....	3
1.3. Praca zawodowa.....	3

2. Działalność naukowo-badawcza według obszarów tematycznych

2.1. Wspólna polityka rolna UE.....	5
2.2. Rozwój obszarów wiejskich.....	8
2.3. Wielozawodowość w rodzinach rolniczych.....	16

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1. Wykaz publikacji przed doktoratem

Załącznik 2. Wykaz publikacji po doktoracie

Załącznik 3. Wykaz projektów badawczych, w których uczestniczyłam w charakterze wykonawcy lub kierownika

Załącznik 4. Działalność popularyzująca naukę

Załącznik 5. Współpraca międzynarodowa z instytucjami i organizacjami

Załącznik 6. Wybrane konferencje krajowe

Załącznik 7. Dyplom doktorski

1. DANE BIOGRAFICZNE

1.1. Dane personalne

Nazwisko i imię: **Marta Bład**

Data i miejsce urodzenia: 10 lutego 1973 r., Staszów

Miejsce pracy: **Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa
Polskiej Akademii Nauk
Warszawa**

1.2. Przebieg edukacji

- **1987-1991** – Liceum Ogólnokształcące w Staszowie
- **1992-1997** – studia magisterskie na Wydziale Zarządzania i Administracji w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach (obecny: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) kierunek: zarządzanie i marketing (uzyskanie tytułu magistra zarządzania na podstawie pracy: *Wspólna polityka rolna Wspólnoty Europejskiej*; promotor: prof. zw. dr hab. Zbigniew Doliwa – Klepacki)
- **1992-1997** – studia magisterskie na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Filia w Stalowej Woli, kierunek: pedagogika (uzyskanie tytułu magistra pedagogiki na podstawie pracy: *Polityka edukacyjna Wspólnoty Europejskiej*, promotor: prof. Kazimierz Ożóg)
- **2001** – uzyskanie **stopnia doktora nauk ekonomicznych** w zakresie ekonomii w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW) na Wydziale Nauk Ekonomiczno – Rolniczych (obecnie: Wydział Nauk Ekonomicznych) (nadany uchwałą Rady Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego z dnia 26.06.2001 po publicznej obronie pracy doktorskiej pod tytułem: *Zmiany w zasobach, organizacji i wynikach ekonomicznych gospodarstw rolniczych w krajach Unii Europejskiej w kontekście ewolucji wspólnej polityki rolnej*).

Promotorem w przewodzie doktorskim był prof. dr hab. Bogdan Klepacki, recenzentami: prof. dr hab. Walenty Poczta z Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu (ówczesna Akademia Rolnicza) oraz prof. dr hab. Stanisław Stańko z SGGW).

1.3. Praca zawodowa

- **1996-1997: asystent wolontariusz** na Wydziale Zarządzania i Administracji Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach
- **2 listopada 1997 – 31 marca 2001 – asystent** w Wyższej Szkole Biznesu (obecnie: Wyższej Szkole Biznesu i Przedsiębiorczości) w Ostrowcu Świętokrzyskim (na Wydziale Biznesu Międzynarodowego, kierunek: ekonomia) – **w pełnym wymiarze czasu pracy; roczny wymiar zajęć dydaktycznych – 360 godzin**).

- oraz **Pełnomocnik Rektora ds. Studentów**.
- **2001-2002:** nauczyciel akademicki w Europejskiej Wyższej Szkole Biznesu w Warszawie
- **Od 1 stycznia 2003** – obecnie: **adiunkt** w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk (PAN), w Zakładzie Integracji Europejskiej (pełny wymiar czasu pracy).

2. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO – BADAWCZA WEDŁUG OBSZARÓW TEMATYCZNYCH

Moja dotychczasowa praca naukowo-badawcza została udokumentowana 65 autorskimi i współautorskimi opracowaniami, w tym 16 powstało przed doktoratem, zaś 49 po obronie pracy doktorskiej (3 zostało wydane w języku angielskim). Szczegółowy wykaz publikacji przedstawiam w załączniku 1 i 2, a ich strukturę w tabeli 1.

Tab. 1. Liczba publikacji
(wg załącznika 1 i 2)

Lp.	Wyszczególnienie	Przed doktoratem	Po doktoracie
1.	Monografia (praca habilitacyjna)	•	1
2.	Autorstwo rozdziałów w monografiach	3	14
3.	Pozostałe publikacje naukowe	11	21
4.	Redakcja książek	•	3
5.	Publikacje popularnonaukowe	2	10
RAZEM		16	49

W opracowaniach powstałych po obronie rozprawy doktorskiej, w 33 jestem jedynym autorem. Zespołowy charakter niektórych moich prac (wraz z dr Dorotą Klepacką i dr Ryszardem Kamińskim) wynika ze specyfiki dyscypliny naukowej, jaką reprezentuję oraz realizowanej tematyki badawczej w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, w jego ramach w Zakładzie Integracji Europejskiej. Oprócz rozprawy habilitacyjnej (załącznik 2, pozycja 1), jestem współredaktorem 3 innych książek (załącznik 2, pozycje 16-18) oraz autorem 14 rozdziałów w monografiach (załącznik 2, pozycje 2-15).

Prace publikowałam głównie w macierzystym wydawnictwie Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, zwłaszcza w *Serii Wydawniczej: Problemy Wsi i Rolnictwa* oraz kwartalniku zaliczanym do kategorii A, jakim jest *Wieś i Rolnictwo*. Pozostała część dorobku została opublikowana w czasopismach naukowych takich jak: *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, w także w popularnonaukowym miesięczniku *Wieś Jutra*.

Zasadnicze kierunki moich zainteresowań naukowo-badawczych (główne grupy tematyczne) koncentrują się wokół następującej problematyki:

1. Wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej.
2. Rozwoju obszarów wiejskich.
3. Wielozawodowości w rodzinach rolniczych.

2. 1. WSPÓLNA POLITYKA ROLNA UNII EUROPEJSKIEJ

Najwcześniej podjętym kierunkiem badawczym (na etapie przygotowywania pracy magisterskiej) było funkcjonowanie wspólnej polityki rolnej (WPR) we Wspólnocie Europejskiej (obecna Unia Europejska). Problematyka ta w tamtym czasie, a więc kilka lat przed przystąpieniem Polski do UE (choć Polska była już krajem stowarzyszonym), nie była zbyt popularna w kręgach akademickich. Zainteresowałam się nią uczestnicząc w seminariach prowadzonych przez znawcę problematyki integracji europejskiej – prof. zw. dr hab. Zbigniewa Doliwę-Klepackiego. Zaintrygował mnie ten temat z uwagi na to, że rolnictwo ze względu na swoją specyfikę stanowi bodaj najtrudniejszą dziedzinę gospodarki do zintegrowania w ramach grupy państw, jako że nie można go pozostawić wyłącznie prawom wolnego rynku. Wspólnota Europejska zaś była organizacją, która podjęła to niezwykle trudne zadanie zintegrowania rolnictwa swoich członków i poddania go wspólnym regułom funkcjonowania. Owocem tych zainteresowań stała się **praca magisterska: *Wspólna polityka rolna Wspólnoty Europejskiej*** (załącznik 1, pozycja 0). Analizę wspólnej polityki rolnej dokonywałam kierując się kamieniami milowymi, wyznaczanymi przez kolejne reformy (Plan Mansholta w latach 70., następnie reformę lat 80. aż do zmian w 1992 roku (reformacja Mac Sharry’ego). Poza tym, analizowałam stan polskiego rolnictwa na tle państw UE, a także perspektywę przystąpienia Polski do Wspólnoty Europejskiej w kontekście integracji rolnej. Zawarłam tam analizę dylematów, ciekawą zwłaszcza z perspektywy historycznej, na płaszczyźnie politycznej i ekonomicznej związanych z integracją (obawy przyjęcia Polski przez państwa o tradycyjnie wysokim udziale rolnictwa w gospodarce narodowej, związane ze zmniejszenia środków finansowych na dotowanie z funduszu FEOGA (ówczesnego Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej) i Funduszy Strukturalnych w związku z potrzebą wspierania zapóźnionego rolnictwa nowo wstępujących państw; obawy konkurencji w handlu rolnym, kwestię polityki śródziemnomorskiej Wspólnoty: gospodarcze i finansowe związanie byłych kolonii preferencyjnymi układami handlowymi, fundamentalizm islamski itp. Kwestią sporną był transfer finansowy do rolnictwa polskiego w formie subwencji bezpośrednich (kompensacyjnych) jako kosztowny dla Wspólnoty, a także z uwagi na to, że jak dowodziły raporty specjalistów WE, ta forma wsparcia nie jest najważniejszym instrumentem wyrównywania opóźnień w rozwoju gospodarczym, gdyż nie ma efektu długofalowego, lecz tylko w krótkim okresie powoduje przyspieszenie tempa wzrostu PKB. O ile jednak „łatwo” było wykazać ekonomiczną kalkulację kosztów ponoszonych z budżetu UE, o tyle trudniej było sobie poradzić z politycznymi aspektami tego problemu (jak uzasadnić to, że w większości bogaci farmerzy „Piętnastki” otrzymywali wysokie subwencje bezpośrednie, a rolnicy znacznie biedniejszych krajów stowarzyszonych mieliby być ich pozbawieni?). Końcowy etap negocjacji miał znamiona *stricte* polityczne, ze strony polskiej walczone o jak najkorzystniejsze warunki akcesji. Jak stwierdziłam w swojej pracy, *„aktualną kwestią nie jest kwestia: czy i kiedy Polska zostanie przyjęta do Unii, ale na jakich zasadach”*. Odnośnie do terminu akcesji przyjąłm tezę Z. Klepackiego, że *„w przypadku Polski możliwe jest*

formalnie stanie się członkiem zwyczajnym Unii Europejskiej w 2005 roku.” Rzeczywistość potwierdziła te przypuszczenia, gdyż Polska przystąpiła do Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku.

Oprócz pracy magisterskiej, zainteresowanie badawcze wspólną polityką rolną, jej reformami i dostosowaniem polskiego rolnictwa do wymogów WPR znalazło swoje odzwierciedlenie w **pierwszej mojej publikacji: „Wspólna polityka rolna Wspólnoty Europejskiej”**, jeszcze jako studentki– asystenta wolontariusza WSP w Kielcach (załącznik 1, pozycja 4), a następnie w publikacjach jako asystenta Wyższej Szkoły Biznesu w Ostrowcu Świętokrzyskim (załącznik 1, pozycja 6 oraz 14-15). Ważna dla mnie była konferencja zorganizowana w 1999 r. w Wyższej Szkole Zarządzania i Marketingu w Warszawie, gdzie mogłam przedstawić swój **pierwszy publicznie wygłoszony referat: Dostosowania polskiego rolnictwa do wspólnej polityki rolnej w ramach Unii Europejskiej** (załącznik 4, pozycja C.1). Został on również opublikowany jako rozdział książki (załącznik 1, pozycja 1).

Tematy „rolnicze” zgłębiałam uczestnicząc w comiesięcznych seminariach doktoranckich w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, prowadzonych przez prof. dr hab. A. Bernackiego. Tam też mogłam szlifować swój warsztat pracy naukowej. Kolejnym „miejscem” poznawania zagadnień ekonomiki rolnej stały się coroczne warsztaty młodych ekonomistów rolnych (pod patronatem Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu (SERiA) i Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN). Uczestniczyłam w: **III Międzynarodowych Warsztatach Młodych Ekonomistów Rolnych**, Susiec 14-18 czerwca 1998 oraz **IV Warsztatach Młodych Ekonomistów Rolnych**, Krasnobród czerwiec, 1999 (<http://www.warsztaty.wnr.edu.pl/>). Cenne było to doświadczenie integracji środowiska ekonomistów rolnych poprzez spotkanie i wymianę poglądów, wzajemne poznanie, zwłaszcza młodych pracowników nauki. Poza tym miałam sposobność pogłębienia wiedzy ekonomicznej oraz zapoznania się z doświadczeniami naukowców (profesorów) o uznanym dorobku (reprezentujących SGGW, IERiGŻ, IRWIR, FAPA, UW, SGH, KER), dotyczącymi pracy naukowej, dydaktyki, sposobów pogłębiania wiedzy własnej, specyfiki pracy i awansów naukowych na uczelni.

W tym czasie również, poznając środowisko ekonomistów rolnych, zaczęłam uczestniczyć w Kongresach Stowarzyszenia Rolnictwa i Agrobiznesu (SERiA) i stałam się **członkiem tego Stowarzyszenia** (www.seria.com.pl). Pierwszym moim kongresem naukowym był **V Kongres SERiA: Agrobiznes w krajach Europy Środkowej w aspekcie integracji z Unią Europejską**. Wrocław, 22-25.09-1998, a następnie **VI Kongres SERiA: Regionalne uwarunkowania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce**. Rzeszów, 21-23.09.1999. Owocem drugiego z wymienionych kongresów stała się publikacja **„Zróżnicowanie zasobów czynników produkcji w gospodarstwach rolniczych w krajach Unii Europejskiej”** (załącznik 1, pozycja 9).

Odnosnie do mojej pracy naukowo-badawczej, w dalszym ciągu pozostałam w kręgu zainteresowań wspólną polityką rolną UE. Przygotowując rozprawę doktorską na Wydziale Ekonomiczno-Rolniczym w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego zmieniłam jednak nieco optykę, gdyż poziom makro powiązałam z poziomem mikro, przedstawiając zmiany (reformy) wspólnej polityki rolnej w przełożeniu na poziom gospodarstw rolnych. Mianowicie, celem moich badań była analiza zmian sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolniczych w krajach UE w trakcie przekształceń wspólnej polityki rolnej (reformy Mac Sharry’ego) w latach dziewięćdziesiątych. Szczegółowymi zadaniami były: 1) analiza zmian w zasobach ziemi, siły roboczej i kapitału, 2) określenie zmian w organizacji produkcji

roślinnej i zwierzęcej oraz 3) ocena wyników produkcyjno-ekonomicznych w gospodarstwach objętych rachunkowością rolniczą FADN.

Badania przeprowadziłam wykorzystując dane liczbowe pochodzące z Sieci Danych Rachunkowości Rolniczej w Unii Europejskiej – FADN (*Farm Accountancy Data Network*) (lata 1990-1996). Reprezentatywność próby FADN upoważniała do wnioskowania na ich podstawie o gospodarstwach rolniczych ogółem w UE. W efekcie badań, na Wydziale Ekonomiczno - Rolniczym SGGW powstała w 2001 roku **rozprawa doktorska: *Zmiany w zasobach, organizacji i wynikach ekonomicznych gospodarstw rolniczych w krajach Unii Europejskiej w kontekście ewolucji wspólnej polityki rolnej***, przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Bogdana Klepackiego (załącznik 1, pozycja 17). Wnioski wynikające z badań, zawarte w dysertacji, były następujące:

1. Kraje UE różniły się zarówno kierunkiem, jak i stopniem zmian, mimo, że funkcjonowały w takich samych warunkach wyznaczanych przez wspólną politykę rolną. Większe zmiany zanotowano na ogół w gospodarstwach krajów o rolnictwie intensywnym, zaś mniejsze zmiany lub nawet ich brak – w krajach o tradycyjnym sposobie gospodarowania. 2. Zmiany w większym natężeniu zachodziły w gospodarstwach wyspecjalizowanych, słabsze zaś – w całej populacji badanej, przy czym w obu przypadkach kierunek zmian był zbieżny. 3. Zaobserwowano następującą zależność: im większa była wartość danej cechy w roku wyjściowym, tym większe zwykle zachodziły zmiany, z reguły o charakterze wzrostowym. 4. W latach reformy Mac Sharry’ego, w przeciętnym gospodarstwie UE zwiększały się zasoby ziemi, jak też rosła ich wielkość ekonomiczna. W skali całej Unii nastąpiła tendencja wzrostu powierzchni gruntów ugorowanych, tak więc zamierzenia reformy zachęcające rolników do ugorowania gruntów zostały w znacznym stopniu zrealizowane. 5. W reformie zakładano ograniczenie rozmiarów produkcji zbóż, pogłowia i obsady bydła, produkcji mleka oraz zużycia środków chemicznych (nawozów i pestycydów) – te zaś założenia na ogół nie zostały zrealizowane w badanych gospodarstwach. Na przykład, choć różna była tendencja w poszczególnych krajach, w skali całej UE powierzchnia zbóż i ich plony wzrosły, także pogłowie bydła zwiększyło się. 6. Zrealizowano ważny cel polityki rolnej, jakim było wsparcie wzrostu dochodów rolniczych, gdyż w badanych latach dochody te we wszystkich krajach UE wykazały tendencję rosnącą. 7. Nie udało się uniknąć współzależności pomiędzy przyznawanymi subwencjami a wielkością produkcji. Okazało się bowiem, że większe subsydia otrzymywały gospodarstwa krajów o większej produkcji. Wraz ze wzrostem produkcji wzrastała wysokość dotacji do produkcji. Zatem znacznieszą pomoc otrzymywały gospodarstwa większe i silniejsze ekonomicznie. 8. Zmiany w badanych gospodarstwach rolniczych większości krajów UE, a więc również w skali UE, dotyczące organizacji gospodarstw i ich wyników produkcyjnych nie były kierunkowo zgodne z założeniami reformy Mac Sharry’ego. O powodzeniu reformy w pewnym zakresie można mówić w przypadku wzrostu skali ugorowania ziemi oraz podtrzymywania dochodów rolników. Ogólnie można jednak stwierdzić, że zmiany dokonane we wspólnej polityce rolnej w płaszczyźnie makroekonomicznej nie spowodowały oczekiwanych zmian na poziomie mikroekonomicznym, czyli w badanych gospodarstwach.

Oprócz rozprawy doktorskiej, zainteresowanie wspólną polityką rolną, jej reformami oraz przystosowaniem Polski do zasad funkcjonowania we Wspólnocie Europejskiej (zwłaszcza włączenie do sieci danych rachunkowości rolnej) znalazło swój wyraz w kilku innych publikacjach (załącznik 1, pozycje: 2, 8, 10-12).

W czasie przygotowywania rozprawy doktorskiej, brałam udział (jako członek zespołu) w **pierwszym moim projekcie badawczym: „Procesy dostosowawcze produkcji roślinnej w Polsce w kontekście integracji z Unią Europejską”**(załącznik 3, pozycja 4), którego kierownikiem był prof. dr hab. Bogdan Klepacki. Efektem pracy całego zespołu była

książka, w której **jestem autorem jednego z rozdziałów: „Ewolucja wspólnej polityki rolnej w zakresie produkcji roślinnej”** (załącznik 1, pozycja 3).

2.2. ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

Drugi zasadniczy kierunek podejmowanych przeze mnie badań stanowiła problematyka szeroko pojmowanego rozwoju obszarów wiejskich, analizowana pod kątem różnych jej aspektów. Zainteresowanie tym tematem nastąpiło wraz z rozpoczęciem przez mnie, w 2003 roku, pracy w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk (IRWiR PAN). Zostałam zatrudniona w nowopowstałym Zakładzie Integracji Europejskiej, którego kierownikiem został prof. dr hab. Jerzy Wilkin. Instytut wyróżnia się interdyscyplinarnym podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, badaniem procesów zachodzących na obszarach wiejskich zarówno od strony ekonomicznej, jak i społecznej. Akceptując takie podejście, również i ja podjęłam wyzwanie badań traktujących wieś całościowo, holistycznie, bez utożsamiania wsi jedynie z rolnictwem. Pracując w IRWiR PAN uczestniczę w comiesięcznych *seminariach ogólnoinstytutowych*, na których spotykają się pracownicy naukowcy z całego kraju, jak też osoby spoza środowiska naukowego, pracownicy ministerstw, agencji, organizacji międzynarodowych i pozarządowych, a także osoby z praktyki gospodarczej. Udział w seminariach wyostrzył moje spojrzenia na wieś jako multi – i interdyscyplinarny obszar badawczy.

Moje roczne indywidualne tematy badawcze dostosowane były do kilkurocznych tematów badawczych Instytutu, a w ich ramach do tematów Zakładu Integracji Europejskiej. Początkowo w mojej pracy badawczej zajmowałam się zagadnieniami marginalizacji na obszarach wiejskich w Polsce. Efekty badań nad marginalizacją zostały umieszczone w **publikacji „Czynniki i symptomy marginalizacji społeczno – ekonomicznej na obszarach wiejskich w Polsce”** (załącznik 2, pozycja 40). Oto niektóre z wniosków: Choć marginalizacja wiązana jest głównie ze sferą ekonomiczną (także przez samych zmarginalizowanych), odbywa się też w sferze społecznej, czego sens dobrze oddaje nazwanie jej „ekskluzją” lub „wykluczeniem.” Historyczny ogląd rzeczywistości pokazuje, że wykluczenie jest wpisane w scenariusz przetrwania każdego społeczeństwa, stąd w tym sensie uznać ją można za „naturalną”. Marginalizację można rozpatrywać w kontekście obiektywności lub subiektywności. Znajdujący się poza kanonem norm życia społecznego uznawani są za zmarginalizowanych, a zatem można stwierdzić, że wyznaczniki marginalizacji (jak też elitarności) związane są z poziomem cywilizacji i życia społecznego. Czymś innym jest subiektywne spojrzenie, poczucie „bycia wykluczonym”. Okazuje się, w świetle koncepcji teoretycznych, jak też wyników badań wtórnych, bezrobocie (wykluczenie z rynku pracy) nie jest w jednoznacznej relacji z wykluczeniem społecznym. Bycie bezrobotnym nie jest warunkiem *sine qua non* „bycia wykluczonym”, z drugiej zaś strony zatrudnienie nie jest jednoznaczne z inkluzją społeczną. Cechą marginalizacji jest zatem jej względność. Współcześnie pozycję w społeczeństwie określa się nie w linii wertykalnej, lecz horyzontalnej, nie jest ważne, czy się jest „na górze” czy na dole, lecz czy się jest „w” lub „poza”.

O ile marginalizacja odnosi się do społeczeństw, do poszczególnych osób, o tyle peryferyjność odnosi się do regionów. W identyfikacji najważniejszych problemów związanych z peryferyjnością pomógł mi udział w **konferencji „Regiony peryferyjne w Polsce w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej”** w Rajgrodzie (2003 r.) (załącznik 6, pozycja 4). Refleksje dotyczące peryferyjności opublikowałam w postaci rozdziału książki (wraz z dr A. Bołtromiukiem) (załącznik 2, pozycja 3), a także w artykule we „Wsi i Rolnictwie” (załącznik 2, pozycja 20). Zainteresowanie swe pogłębiłam na *symposium: „Czy należy pomagać regionom słabo rozwiniętym?”* (2007 r.) (załącznik 6,

pozycja 22), owocem którego stał się publikacja pod takim samym tytułem (załącznik 2, pozycja 30). Klasyczny już dylemat, czy należy pomagać regionom mniej rozwiniętym nie znajduje nadal jasnej odpowiedzi. Analiza historyczna regionów słabiej rozwiniętych pokazuje, że ich problemy regionalne w perspektywie długofalowej nie zostały rozwiązane. Zgodnie z klasycznymi teoriami, rozwój gospodarczy nie prowadzi do zmniejszenia dysproporcji między regionami. Taki właśnie obraz obserwujemy w przestrzeni europejskiej: zwiększania się dystansu między centrum a peryferiami. Zatem wyrównująca polityka regionalna wykazuje wątpliwą skuteczność. W tym sensie polityka spójności ma jedynie znaczenie socjalne, nie zaś prorozwojowe. Choć regiony słabsze oczekują pomocy, należy podkreślić, że pomoc jedynie zewnętrzna nie jest zdolna do zainicjowania ich rozwoju. Najlepszą pomocą jest ta, która pobudza do aktywności i mobilizowania zasobów własnych. Musi być ona związana z endogennym impulsem. W związku z tym poparcie zyskuje teza, że dla regionów zapóźnionych jedynie trwale znaczenie ma edukacja, która staje się kluczem rozwojowym, a więc wzmacnianie kapitału ludzkiego i społecznego. Poza tym, efekty udzielonej pomocy ważą się na etapie nie tyle uzyskania środków finansowych, ale na zdolnościach logistycznych w ich wykorzystywaniu, czyli dobrej organizacji i zarządzaniu. Chodzi o to, by, zgodnie z tezą P. Druckera, inwestycje w regionach peryferyjnych były skoncentrowane na 10% starannie dobranych działaniach, które przyniosą 90% efektów.

Z dylematem dotyczącym sensowności wyrównywania poziomu różnic regionalnych łączy się kolejny dylemat: konkurencyjność a poprawa spójności ekonomicznej (oba uznane za elementy polityki UE), między którymi zachodzi sprzeczność, gdyż wyrównując poziom rozwoju regionów najsłabszych, osłabia się konkurencyjność najsilniejszych. Nie ma pełnej jasności, jak ten problem rozwiązać. Peryferyjność w coraz większym stopniu staje się problemem nieprzezwyciężalnym. Cechą wyróżniającą peryferie nie jest oddalenie geograficzne, lecz niski poziom rozwoju infrastruktury społeczeństwa informacyjnego i kwalifikacji kapitału ludzkiego, brak efektywnych lokalnych sieci ekonomicznych i instytucji regionalnych oraz słabo rozwinięte społeczeństwo obywatelskie.

Kolejnym zagadnieniem badawczym w kręgu rozwoju obszarów wiejskich był pierwszy program akcesyjny skierowany do wsi, mianowicie program SAPARD (*Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development*). W latach 2004-2005 wraz z moimi kolegami z Zakładu Integracji Europejskiej braliśmy udział w **projekcie** finansowanym przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR): **„Wdrażanie Programu SAPARD w Polsce: analiza doświadczeń i wnioski dla okresu po akcesji”** (załącznik 3, pozycja 6) i prowadziliśmy badania dotyczące wdrażania programu SAPARD w Polsce.

Owocem tych prac były m. in. dwie moje publikacje: jedna dotycząca terytorialnego zróżnicowania złożonych wniosków o pomoc finansową w programie SAPARD w Polsce (załącznik 2, pozycja 23), druga dotycząca opinii wnioskodawców SAPARDu dotyczących jego wdrażania (załącznik 2, pozycja 28). Obliczenia zostały dokonane na podstawie danych bazy SAPRO z ARiMR oraz danych GUS. Przyniosły one następujące fakty i wnioski. Wyróżnić należy województwo mazowieckie i wielopolskie, które nie tylko cechowało się największą liczbą złożonych wniosków we wszystkich czterech działaniach SAPARD, to jeszcze korzystny był stosunek liczby gospodarstw rolniczych do liczby złożonych wniosków w Działaniu 2 (skierowanym do rolników). Jednak, województwo mazowieckie, choć charakteryzowało się największą liczbą złożonych wniosków w Działaniu 3 (skierowanym do gmin), w przeliczeniu na jedną gminę (wiejską lub wiejsko-miejską) znalazło się w grupie najmniej aktywnych. Przy analizie w agregacji podregionów (NUTS3), okazało się, że zaliczane do relatywnie słabiej rozwiniętych gospodarczo regionów, w tym względnie wyróżniały się *in plus*. Mianowicie, w podregionie świętokrzyskim, samorządy można

zaliczyć do aktywnych, jeśli chodziło o ubieganie się o pomoc z programu SAPARD w ramach działania skierowanego do gmin. Nie dość, że złożono najwięcej w kraju wniosków, to jeszcze w przeliczeniu na jedną gminę znalazł się on w czołówce. Podregion zaś białostocko-suwalski znalazł się w grupie o największej liczbie złożonych wniosków Działania 1, 3 i 4, jak też najkorzystniejszym stosunkiem liczby gospodarstw przypadających na jeden wniosek działania 2. Jednak mimo wysokiej bezwzględnej liczby złożonych wniosków Działania 4, skierowanego na różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, liczba wygenerowanych nowych miejsc pracy przypadająca na 1 wniosek lokuje ten podregion w grupie najmniej efektywnych w wykorzystaniu środków tego programu. Tak zatem zupełnie inny obraz otrzymujemy analizując liczby względne.

W ramach projektu badawczego dotyczącego programu SAPARD (załącznik 3, pozycja 6), przeprowadziłam również, wraz z moją koleżanką z Zakładu Integracji Europejskiej - dr Dorotą Klepacką, 65 wywiadów z rolnikami korzystającymi z dofinansowania w ramach Działania 2 – Inwestycje w gospodarstwach rolnych. Dokonałyśmy doboru celowego na poziomie powiatów w dwóch przeciwległych częściach województwa mazowieckiego (Piaseczno, Grodzisk Mazowiecki, Pruszków, a z drugiej strony Łosice i Sokołów Podlaski). Wyniki badań zostały zawarte w **publikacji: *Wdrażanie programu SAPARD w Polsce- wnioski z badań*** (załącznik 2, pozycja 28). W opinii badanych rolników - beneficjentów, większość pozytywnie oceniła program SAPARD. Wyrazili swoje zadowolenie, że po raz pierwszy otrzymali w krótkim czasie skuteczną, i co dla nich ważne, bezwrotną pomoc ze środków publicznych. Wnioskodawcy poczuli, że są wybraną grupą społeczną, w tym świetle pozytywnie ocenili integrację Polski z Unią Europejską. Choć w pierwszej fazie programu, wielu nie wierzyło w możliwość otrzymania współfinansowania od państwa. Niektórzy rolnicy okazali się roszczeniowi, uważając, że państwo powinno zadbać o ich interesy, a dofinansowanie z UE im „się należy”. Pomimo ogólnie pozytywnych opinii, sformułowano pewne negatywne uwagi pod adresem programu. Głównym zastrzeżeniem była konieczność uprzedniego zrealizowania inwestycji ze środków własnych, w związku z tym konieczność zaciągania kredytu. Pomimo początkowo ogólnej niewiedzy, rolnicy wykazali się determinacją w zdobywaniu informacji, a potem pokonywaniu procedur programu SAPARD. Warto zaznaczyć, że niektórzy ankietowani uznali program SAPARD za mniej korzystną formę wspierania rolnictwa niż system płatności bezpośrednich, który nie wymaga skomplikowanych procedur ani działań. Zdecydowana większość rolników wyraziła optymistyczną opinię, że wspieranie rolnictwa programami SAPARD aktywizuje rolników.

Efekty wdrażania programu SAPARD mogłam poznać również dzięki wizycie studyjnej (województwo wielkopolskie) (30.06 – 2.07. 2003.) u beneficjentów Działania 1, 2 oraz 3 Programu SAPARD w ramach projektu „**Promocja i wsparcie wdrażania Programu SAPARD w Polsce**” SAPARD PL-07-02/01. (załącznik 4, pozycja A.1).

Od roku 2004 moje zainteresowania badawcze skierowałam ku **programom odnowy wsi**. Reprezentują one względnie nowy paradygmat rozwoju regionalnego i lokalnego, jakim jest tzw. oddolne podejście (*bottom-up approach*). Paradygmat ten uznaje, że podstawowym czynnikiem rozwoju jest endogeniczny potencjał, a więc działania podejmowane z woli i inicjatywy lokalnych aktorów (samorządów, podmiotów gosp., stowarzyszeń itd.). Oddolny sposób generowania dynamiki rozwoju nie wyklucza jednak ingerencji państwa (na zasadzie subsydiarności i komplementarności). Paradygmat ten reprezentuje również podejście terytorialne (*area based approach*) w miejsce sektorowego, a także uwzględnianie kompleksowych, zintegrowanych działań, nie tylko ekonomicznych, ale też społecznych i kulturowych. Wraz z dr Dorotą Klepacką napisałyśmy cykl artykułów pokazujących przykłady realizacji nowego podejścia do rozwoju obszarów wiejskich w Polsce (załącznik 2,

pozycje 34-37). Przykłady te również zaprezentowałyśmy w 2005 r. na **Szkole Letniej Euracademy „Social Capital as a Resource for Sustainable Rural Development”** w Finlandii (załącznik 4, pozycja C.4/załącznik 5, pozycja 1). Cenne naukowo były dla mnie te kilkudniowe warsztaty organizowane przez *Euracademy Association (European Academy for Sustainable Rural Development)* (www.euracademy.org) stowarzyszenie promujące rozwój zrównoważony na obszarach wiejskich (o działalności Akademii Europejskiej dla Zrównoważonego Rozwoju Obszarów Wiejskich traktuje specjalny artykuł: załącznik 2, pozycja 26). Ogółem uczestniczyłam w dwóch Szkołach Letnich Euracademy: „*Social Capital as a Resource for Sustainable Rural Development* w 2005 r. w Finlandii oraz “*The Role of Education and Lifelong Learning in Sustainable Rural Development*” w 2006 r. na Węgrzech (załącznik 4, pozycja C.4 i C.8/załącznik 5, pozycja 1 i 4) (i stałam się członkiem tego Stowarzyszenia). Brali w nich udział przedstawiciele kilku krajów UE jak też spoza UE: zarówno pracownicy naukowcy, jak też przedstawiciele NGO (*non-governmental organisations*), władz i działaczy lokalnych, co wzbogacało dyskusję nadając jej szerszy, praktyczny kontekst. Oprócz dyskusji szkoła letnia oferowała wyjazdy w teren, by zapoznać się w praktyce z działaniami społeczności lokalnych.

Owocem pobytu na Letniej Akademii dotyczącej kapitału społecznego jest **publikacja: „Wzmacnianie kapitału społecznego jako źródło rozwoju obszarów wiejskich”** (załącznik 2, pozycja 25). Zawiera ona efekty dyskusji i wspólnych uzgodnień. Uczestnicy uznali, że najważniejszym elementem jest zaufanie „aktorów” wiejskich wobec siebie, wobec instytucji lokalnych i centralnych, a także wobec celów postawionych przed uczestnikami procesu oraz wobec samego procesu zmiany. Wyróżniono co najmniej cztery motywy działania mieszkańców wsi sprzyjające wzmacnianiu kapitału społecznego: potrzeba materialna, potrzeba umacniania więzi, posiadanie wspólnych, niewykorzystanych zasobów naturalnych oraz możliwości współfinansowania inicjatyw z zewnętrznych środków finansowych. Stwierdzono, że jednym z problemów, na jaki napotykałyśmy w analizach kapitału społecznego jest jego „miętkość”, niemierzalność „twardymi”, ekonomicznymi miernikami (choć kapitał ten w ekonomii jest uznawany za jeden z rodzajów kapitału). Rola kapitału społecznego doskonale zostaje uwypuklona w działaniach odnowy wsi. Zaintrygowałam się tą problematyką uczestnicząc w **konferencji „Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich”** (2003 r.) (załącznik 6, pozycja 1), na której inicjator działań odnowy wsi w Polsce – Ryszard Wilczyński z Urzędu Marszałkowskiego w Opolu zaprezentował istotę odnowy wsi. Zaintrygowała mnie siła działań oddolnych i możliwość rozwoju w każdych warunkach, gdyż zasoby (potencjał) są dostępne w każdym regionie, chodzi tylko o to, by przekształcić je w kapitał i przełożyć na wspólne działania. Rozwój zatem jest możliwy wszędzie, nie nastąpi tylko tam, gdzie się go nie pragnie i nie podejmuje wysiłku, by stał się możliwy. Na temat odnowy wsi napisałam kilka artykułów i szerszych opracowań (załącznik 2, pozycje 41-45). Z tą tematyką wystąpiłam również z **referatem „Odnowa wsi sposobem na rozwój obszarów wiejskich w Polsce”** (załącznik 4, pozycja C.2) na **XI Kongresie Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu** (2004 r.) w Puławach („Polska wieś i gospodarka żywnościowa Unii Europejskiej – bilans otwarcia”) (załącznik 6, pozycja 8).

Idea odnowy wsi pojawiła się jako alternatywa paradygmatu modernizacji, mająca na celu ochronę dziedzictwa kulturowego wsi, jej indywidualności i tożsamości. Zakłada ono, że choć rozwój obszarów wiejskich powinien dokonywać się wraz z nurtem procesów cywilizacyjnych i dostosowywać się do wymogów współczesności, jednak wieś musi zachować niepowtarzalne zasoby i wartości, które tworzą jakość życia niedostępną w miastach. Przesłanie odnowy wsi opiera się na podejściu oddolnym, zaangażowaniu społeczności lokalnej (model partycypacyjny), wykorzystaniu lokalnych zasobów, w tym kapitału ludzkiego, partnerstwie, podejściu terytorialnym obejmującym wszystkie aspekty

życia na wsi, nie tylko ekonomiczne, ale też społeczne, kulturowe i przyrodnicze (rozwój zrównoważony). Odnowa wsi jest procesem endogenicznym – oddolne inicjatywy przy wykorzystaniu zasobów lokalnych oraz publicznego wsparcia (gminy, regionu, kraju, UE). Rolę kapitału społecznego i ludzkiego można zawrzeć w stwierdzeniu: *odnowa wsi może dokonywać się bez zaangażowania dużych środków finansowych, lecz nie jest możliwa bez zaangażowania miejscowej ludności w proces lokalnego rozwoju*.

Idea odnowy wsi zrodzona na Zachodzie, została wszczepiona na grunt polski w 1996 r., najpierw w województwie opolskim, potem pomorskim, śląskim oraz powiecie nakielskim województwa kujawsko-pomorskiego. Znaczenie programów odnowy wsi w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce przedstawiłam w *rozdziale książki: „Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno – gospodarczych na obszarach wiejskich w Polsce”* (załącznik 2, pozycja 5).

Pozytywne doświadczenia odnowy wsi w Polsce oraz działania lobby odnowy wsi spowodowały włączenie tej metody do działań finansowanych przez fundusze strukturalne (Sektorowy Program Operacyjny 2004-2006) (działanie: „Odnowa wsi oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego”). Możliwość wykorzystania wsparcia UE jest szansą ożywienia procesów odnowy, ale też zagrożeniem. Ten wątek rozwinęłam w dwóch publikacjach (załącznik 2, pozycje 9 i 29), w których zawarłam refleksje o odnowie wsi. Bowiem z jednej strony odnowę wsi można rozpatrywać pod kątem danych liczbowych: liczby złożonych wniosków itd., nawet jakości projektów, materialnych wyników ich realizacji, z drugiej zaś pod kątem ich zgodności z filozofią, założeniami odnowy wsi. Zidentyfikowałam takie oto najważniejsze dylematy wokół programów odnowy wsi: 1. Przypadkowość, incydentalność realizacji pojedynczych, często niezwiązanych z sobą projektów, nie osadzonych w szerszym kontekście rozwojowym gminy czy sołectwa. Skoncentrowanie na realizacji projektu (potraktowanie jako technicznego instrumentu), a nie na procesie odnowy wsi, który powinien stanowić tło realizowanych przedsięwzięć. 2. Dość powszechne traktowanie dofinansowania UE jako okazji do zdobycia pieniędzy bez wizji rozwoju, nie zaś jako wsparcie ustalonego już planu rozwoju (zdarza się, że mimo realizacji projektu i dofinansowaniu przedsięwzięcie nie było potrzebne). 3. Niebezpieczeństwo postrzegania odnowy wsi jedynie jako programu dofinansowanego przez UE. Odnowa wsi to jednak więcej niż program czy narzędzie unijnego wsparcia. To pewien sposób myślenia o rozwoju obszarów wiejskich i działania na tę rzecz, oparty na oddolnej inicjatywie wsi. Chodzi o to, by myślenie o odnowie wsi nie zostało zdominowane przez ramy sektorowej pomocy i wykorzystanie środków. To mieszkańcy powinni mieć pomysł na rozwój wsi, podjąć inicjatywę społeczną, dopiero potem poszukiwać wsparcia finansowego. Inicjatywy odnowy wsi powinny odpowiadać potrzebom wsi, a nie możliwościom uzyskania i wykorzystania unijnych pieniędzy. Wyzwaniem jest umiejętność zainicjowania odnowy wsi, szczególnie wówczas, gdy społeczność lokalna nie dysponuje dużymi pieniędzmi (projekty zrealizowane przed akcesją pokazały, że w odnowie najważniejsza jest chęć wspólnego działania mieszkańców na rzecz jej rozwoju, ważne zatem; zasoby i jakość kapitału społecznego). 4. Obawy ze strony władz gminnych, dotyczące postrzegania grup odnowy wsi jako nowej władzy, zagrażającej, konkurującej z samorządami. 5. Traktowanie programów odnowy jako jedynie działań inwestycyjnych (w odnowie wsi chodzi o integrację społeczności, wzmacnianie jej tożsamości, zaś poprawa warunków bytowych to tylko jeden możliwych obszarów działań, nie najważniejszy).

Moje spojrzenie badawcze na odnowę wsi pogłębiałam biorąc udział w **trzech kongresach odnowy wsi**, na poziomach: powiatowym w Nysie (2004 r.), ogólnopolskim w Szymbarku (2004) oraz europejskim kongresie w Kamieniu Śląskim (2007 r.) (załącznik 6, pozycje: 9, 7 i 21). Na **VI Europejskim Kongresie Odnowy Wsi** w 2007 r. **byłam**

sekretarzem naukowym konferencji oraz członkiem komitetu organizacyjnego biorąc aktywny udział w konsultacjach merytorycznych do programu konferencji z R. Wilczyńskim-promotorem działań odnowy wsi w Polsce i współorganizatorem kongresu (załącznik 4, pozycja A.2). Owocem europejskich obrad kongresowych była książka: „*Odnowa wsi w integrującej się Europie*”, której jestem **współredaktorem** (załącznik 2, pozycja 18) oraz **autorem dwóch rozdziałów** (załącznik 2, pozycje 9 i 10).

Moje zainteresowania odnową wsi przełożyły się również na działania praktyczne, mianowicie, w 2004 r. byłam **członkiem grupy prowadzącej warsztaty dotyczące budowy sołeckich strategii rozwoju oraz wdrażania programów odnowy wsi** (województwo podlaskie) (załącznik 4, pozycja A.8). Pouczające było dla mnie doświadczenie zetknięcia się „na żywo” z problemami społeczności wiejskich i wdrażaniem idei odnowy wsi w praktyce. Był to pomost łączący naukę z praktyką.

Paradygmat rozwoju obszarów wiejskich oparty na oddolnej inicjatywie znalazł również zastosowanie w Inicjatywie Wspólnotowej LEADER (w UE od 1991 r.) wyrażającej się w tworzeniu lokalnych grup działania decydujących o przyszłości regionu. Inicjatywę tę cechuje: podejście oddolne, terytorialne, podejście partnerskie, innowacyjność, podejście zintegrowane oraz tworzenie sieci współpracy.

Doświadczenia z wdrażania programu LEADER w Polsce zawarłam w dwóch publikacjach (załącznik 2, pozycje 4 oraz 6), jak też zostały one zaprezentowane (**jako referat: *Social capital enhancement in the Polish countryside: experience from implementation of LEADER-type program***) (załącznik 4, pozycja C.9) na **konferencji międzynarodowej *Sustainable development of Rural areas – experience of different countries in Europe (2005 r.)*** (załącznik 4, pozycja C.3/załącznik 5, pozycja 10). Inicjatywy lokalne służące rozwojowi obszarów wiejskich w Polsce (m. in. programy LEADER oraz programy odnowy wsi) przedstawiłam również w 2007 r. na **międzynarodowej konferencji w Pekinie: *Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European Perspectives (referat: *Local Initiatives for Rural Development in Poland*)*** (załącznik 4, pozycja C.10/załącznik 5, pozycja 7), a także zostały one zawarte w publikacji będącej rozdziałem książki (załącznik 2, pozycja 11). Ta konferencja była owocem wieloletniej współpracy IRWiR z Instytutem Rozwoju Wsi Chińskiej Akademii Nauk Społecznych w Pekinie (realizowanej także na dwóch innych konferencjach w Warszawie, na których mogłam dowiedzieć się o stanie i problemach rolnictwa i obszarów wiejskich także w Chinach) (załącznik 5, pozycja 9 i 14).

W nurt zagadnień lokalnego rozwoju obszarów wiejskich wpisuje się również funkcjonowanie przedsiębiorstw społecznych. Moje zainteresowanie tym tematem wynikało z faktu postrzegania gospodarowania w tego rodzaju przedsięwzięciach w wymiarze nie tylko ekonomicznym, ale też społecznym, co bliskie jest mojemu patrzeniu na ekonomię jako nauce o gospodarowaniu mającemu służyć ludziom. Przedsiębiorstwa społeczne mają bowiem charakter rynkowy z jednej strony, zaś z drugiej uwzględniają potrzeby społeczności lokalnej (zysk ma być przeznaczony na cele społeczne). Mają one na celu inkluzję osób zmarginalizowanych na rynku pracy. Ponadto ten rodzaj gospodarowania wypełnia lukę rynkową, gdyż zorientowany jest na produkcję usług użyteczności publicznej, którymi nie są zainteresowane ani rynek, ani sektor publiczny. Rozwijanie gospodarki społecznej w UE wspomaga Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL. Zamysł ten nie jest jednakże wolny od dylematów, co przedstawiłam w **artykule: „*Przedsiębiorstwa społeczne na obszarach wiejskich w Polsce*”** (załącznik 2, pozycja 32).

W dalszym czasie, choć przygoda badawcza związana z tematyką oddolnych inicjatyw rozwoju wsi, zwłaszcza działań odnowy wsi była dla mnie cenną, czułam, że

badawczo wyczerpałam tę tematykę. Zaczęłam poszukiwać nowego problemu badawczego. Rozpoczęłam od ogólnego hasła: dywersyfikacji ekonomicznej wsi, różnicowania działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Jest ona związana z tematyką wielofunkcyjności obszarów wiejskich, spełnianiem i docenieniem funkcji pozarolniczych. Zainteresowanie tym tematem wzbudziło we mnie postępujące zmniejszenie znaczenia rolnictwa jako podstawowego źródła dochodów rodzin rolniczych na rzecz zarobkowych źródeł pozarolniczych. Niektóre elementy tego procesu, zwłaszcza w kontekście dofinansowania z funduszy UE (realizacji programu SAPARD, wsparcia dla wiejskiej przedsiębiorczości w PAOW, wsparcia różnicowania działalności gospodarczej na obszarach wiejskich w SPO 2004-2006) , zawarłam w **rozdziale publikacji**, przygotowywanej co dwa lata przez Fundację Rozwoju Polskiego Rolnictwa: ***Polska wieś. Raport o stanie wsi. 2006.*** (załącznik 2, pozycja 27), a także wygłosiłam **referat: *pt. Dywersyfikacja ekonomiczna wsi*** podczas prezentacji raportu w Ministerstwie Rozwoju Wsi i Rolnictwa (załącznik 4, pozycja C.7).

Przez pewien czas przyglądałam się bliżej problematyce rynku produktów regionalnych i tradycyjnych. Uczestniczyłam w kilku interesujących konferencjach na ten temat, zwłaszcza „***Tradycyjna żywność w rozwoju obszarów wiejskich***” w Jachrance (2005 r.) (załącznik 6, pozycja 13), opublikowałam też kilka prac na ten temat (załącznik 2, pozycje 47-49).

W kontekście zasygnalizowanego procesu dywersyfikacji, docenić należy nurt polityki jakości UE w Unii Europejskiej (od 1992 r.) i w Polsce (2004 r.). W jego ramach usankcjonowano prawnie wytwarzanie, ochronę i promocję żywności wysokiej jakości (specjalne znaki potwierdzające jej jakość: „chroniona nazwa pochodzenia” oraz „chronione oznaczenie geograficzne”, „gwarantowana tradycyjna specjalność”). To przyczynia się do różnicowania działalności produkcyjnej (podniesienia wartości rynkowej produktów tradycyjnych), zwiększania jej konkurencyjności, różnicowania zatrudnienia na obszarach wiejskich, tworzenia nowych pozarolniczych miejsc pracy oraz zwiększenia dochodów producentów rolnych. System identyfikacji tradycyjnej żywności (wyróżnialność, identyfikacja produktu) nie tylko reguluje sytuację producentów, ale też ma znaczenie dla konsumentów, którzy w dobie powszechnego skażenia żywności poszukują bezpiecznych, o wysokiej jakości produktów. System ochrony produktów spełnia też funkcje pozarolnicze: społeczne i kulturowe, co wpisuje się w koncepcję rozwoju zrównoważonego rozwoju.

Dzięki różnym kierunkom współpracy mojego macierzystego Instytutu, który w 2003 r. przystąpił do projektu badawczego finansowanego z budżetu UE poprzez V ramowy program: ***ENARPRI- European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes*** (www.enarpri.org), projekt: „*Modelowanie wielofunkcyjności rolnictwa europejskiego oraz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*” (załącznik 3, pozycja 1) brałam również udział w międzynarodowych **warsztatach naukowych sieci ENARPRI** w Sewilii (2005 r.): ***Thematic Network on Trade Agreements and European Agriculture (ENARPRI)*** (załącznik 5, pozycja 2) oraz konferencji w Brukseli kończącej ten projekt (2006 r.) (załącznik 5, pozycja 6). Udział ten zainspirował członków naszego Zakładu Integracji Europejskiej do realizacji krajowego projektu dotyczącego wielofunkcyjności rolnictwa. Kierownikiem tego projektu pt. „***Wielofunkcyjność rolnictwa – podstawy identyfikacji, kwantyfikacji oraz powiązania z instrumentami polityki rolnej***” został prof. J. Wilkin (załącznik 3, pozycja 9). Stając się członkiem zespołu badawczego, włączyłam się w badania nad wielofunkcyjnością rolnictwa. Funkcje produkcyjno – rynkowe współczesnego rolnictwa są oczywiste i znane, pozakomercyjne (środowiskowymi, społecznymi i kulturowymi) zaś są mniej znane, choć mają duże znaczenie dla społeczeństwa, nimi właśnie zajął się nasz zespół badawczy. Moim zadaniem w projekcie były badania dwóch funkcji rolnictwa: funkcji buforowej (rolnictwo jako „przechowalnia” w okresach transformacji

systemowej) oraz kulturowej. Owocem badań jest *książka „Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne”* i dwa rozdziały mojego autorstwa (załącznik 2, pozycja 13 i 14). Najciekawszą przygodą badawczą w tym projekcie było podjęcie próby oszacowania wartości (wycena) funkcji polskiego rolnictwa jako bufora społeczno-ekonomicznego w okresie transformacji systemowej. Chodziło o oszacowanie kosztów poniesionych przez gospodarstwa domowe z użytkownikiem gospodarstwa rolnego poprzez wycenę strat w dochodach, poniesionych z tytułu zwolnienia członków gospodarstw domowych z pracy pozarolniczej. Z przeprowadzonych analiz wynika, że w latach 1990-1995 rolnicze gospodarstwa domowe poniosły stratę w dochodach łącznie 12 mld 503 mln zł.; z tytułu utraty pozarolniczej pracy przez ich członków. Porównując te kwotę podaną w liczbach bezwzględnych wybranych wielkości okazało się, że kwota ta przewyższała o 30% łączną wartość dochodów rolniczych w gospodarstwach indywidualnych w badanym okresie. O taki sam odsetek (30%) kwota ta była wyższa od wielości środków przeznaczonych z budżetu państwa na rolnictwo. Stanowiła ona ok. 3% PKB uzyskanego w badanych latach. Powyższe rachunki w liczbach względnych pokazują nam wartościową skalę zwolnień z pracy pozarolniczej dla dochodów rodzin rolniczych, a także wartość funkcji rolnictwa jako bufora reform społeczno-ekonomicznych.

Moja praca naukowo – badawcza w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN przeplatana była zadaniami łączącymi naukę z organizacją i praktyką. Oprócz już wymienionych, byłam **członkiem komitetu organizacyjnego oraz sekretarzem naukowym** ważnych dla Instytutu konferencji, mianowicie: *„Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich”* w 2005 r. (załącznik 4, pozycja A.3). Była ona zorganizowana w nurcie ogólnonarodowego dyskursu o celach polityki krajowej i unijnej wobec wsi i rolnictwa. Wyniki propozycji na temat wizji polskiej polityki wiejskiej i strategią jej realizacji w ramach WPR przed nowym okresem programowania 2007-2013 zostały zamieszczone w *książce „Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa”*, której jestem **współredaktorem** (załącznik 2, pozycja 16). Wraz z dr Dorotą Klepacką dokonałyśmy reasumpcji z dyskusji toczącej się na konferencji w gronie przedstawicieli świata nauki, praktyki oraz polityki, która została zamieszczona jako **rozdział w tejże książce** (załącznik 2, pozycja 8). Kolejną konferencją, na której byłam **współorganizatorem, jak też sekretarzem naukowym** była konferencja *„Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich”* (2006 r.) (załącznik 4, pozycja A.4). Została ona zainicjowana przez *Forum Młodych Naukowców Iuventus Ruralis*, którego (wraz z dr Dorotą Klepacką) byłyśmy pomysłodawczyniami i koordynatorami (załącznik 4, A.7). Konferencja była częścią **projektu badawczego: Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich** (2006 r.) zleconego IRWiR przez Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (załącznik 3, pozycja 7). Była to szczególna konferencja, gdyż zorganizowana z myślą o młodych adeptach nauki (doktorantach i doktorach), którzy mieli możliwość zaprezentowania wyników swoich badań oraz skorzystania z rad doświadczonych profesorów. Żywe zainteresowanie młodych naukowców potwierdziło słuszność pomysłu tej konferencji, tym bardziej, że w Polsce brakuje dyskusji o sprawach wsi z perspektywy młodego pokolenia. Głos młodych został zawarty w książce, której jestem **współredaktorem** *„Społeczno – ekonomiczne aspekty rozwoju polskiej wsi”* (rok 2007) (załącznik 2, pozycja 17). Jeśli chodzi o działania wspierające młodych naukowców lub kandydatów, dwukrotnie (w latach 2005-2006) byłam **członkiem komisji kwalifikacyjnej** mającej za zadanie wybór stypendystów Programu „Wieś z przyszłością – przyszłość dla wsi” Fundacji im. H. Boella) (załącznik 4, pozycja A. 10 i 11). Każdorazowo dwudniowe spotkania i rozmowy z kandydatami były również dla mnie cennym doświadczeniem widząc pasję młodych do zdobywania wiedzy i przekształcania świata.

Takim był również mój udział jako **członka Komisji Konkursowej w I edycji konkursu "Polska wieś: dziedzictwo i przyszłość"** organizowanego przez Fundację na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (załącznik 4, pozycja A.9).

Z uwagi na charakter instytutów Polskiej Akademii Nauk, które skupiają się na pracy naukowo-badawczej, nie zaś dydaktycznej, w czasie pracy w IRWiR (jedynym moim miejscu pracy) nie prowadziłam działalności dydaktycznej, ani nie pełniłam funkcji promotora pomocniczego. Jednakże w 2007 r. byłam dwukrotnie recenzentem **prac magisterskich** na Uniwersytecie Warszawskim. W pierwszym przypadku, (praca: „Odnowa wsi – implementacja koncepcji w Polsce” – autorstwa Piotra Krośniaka) promotorem była prof. dr hab. Maria Halamska (UW, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych), w drugim zaś prof. dr hab. Izabella Bukraba – Rylska (Nadzieje i obawy mieszkańców wsi związane z członkostwem Polski w Unii Europejskiej – przed i po akcesji, autorstwa Julity Gałęckiej (UW, Instytut Socjologii).

2.3. WIELOZAWODOWOŚĆ W RODZINACH ROLNICZYCH

Na przełomie roku 2007/2008 zainteresowałam się problematyką wielozawodowości (*pluriactivity*) w rodzinach rolniczych. Jest to trzeci i aktualny kierunek moich badań. Inspiracją do badań nad zjawiskiem wielozawodowości była jego specyfika, wyrażająca się w tym, że podczas gdy ogólną tendencją w rozwoju gospodarczym jest specjalizacja zawodowa (wyodrębnianie się wąsko wyspecjalizowanych pracowników), w rolnictwie obserwujemy tendencję odwrotną – skłonność do wielokierunkowości zawodowej, wykonywania dwóch lub więcej zawodów. Wielozawodowość przedstawia się jako zjawisko specyficzne, właściwe rolnictwu, charakterystyczne i swoiste dla niego. Zaintrygowało mnie, dlaczego tak się dzieje, co na to wpływa i czy jest to zjawisko trwałe? Moje zainteresowanie wzbudził nie tylko statyczny obraz zjawiska wielozawodowości, lecz także jego dynamika. Jednak nie tyle w aspekcie malejących czy też rosnących tendencji, lecz odpowiedzi na pytanie o „zakorzenienie” tego zjawiska w rzeczywistości świata rolniczego. Dodatkowym bodźcem zainteresowania się tą tematyką było „odkrycie” wcześniejszych, sprzed 30 lat, wyników szeroko zakrojonych badań nad zjawiskiem wielozawodowości, które wówczas znane było pod szyldem: „dwuzawodowości” czy „chłopów-robotników”. Były one prowadzone w dużej mierze przez moich starszych kolegów z Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

Złożyłam wniosek o finansowanie **własnego projektu badawczego** (p. t. „*Sytuacja ekonomiczna wielozawodowych rodzin rolniczych*”) i został on zaakceptowany (załącznik 3, pozycja 3). To pierwszy mój projekt badawczy, **finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego** w którym pełniłam **funkcję kierownika**. W latach 2008-2011 realizowałam ten projekt i przygotowywałam monografię będącą owocem badań. Powstała publikację *Wielozawodowość w rodzinach rolniczych. Przyczyny, uwarunkowania i tendencje rozwoju* przedstawiam jako moją rozprawę habilitacyjną (załącznik 2, pozycja 1). Równocześnie, na różnych etapach prowadzonych badań i przygotowywania monografii, brałam udział w kilku wydarzeniach związanych z tematyką wielozawodowości. Uczestniczyłam, jako członek zespołu, w *projekcie badawczym: „Społeczno-gospodarcze uwarunkowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000 na terenie Zielonych Płuc Polski”* (załącznik 3, pozycja 8). W jednej z książek będących owocem tego projektu ukazał się *rozdział mojego autorstwa: Wielozawodowość rodzin rolniczych a proces zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie gminy Gródek* (załącznik 2, pozycja 15).

Brałam także udział w *konferencji: Linking Competitiveness with Equity and Sustainability: New Ideas for the Socio-Economic Development of Rural Areas* w 2009 r. (załącznik 5, pozycja 8), na której wystąpiłam z referatem: *Pluriactivity of farming families – old phaenomenon in the new times* (załącznik 4, pozycja C.11). Konferencja ta była zorganizowana w ramach sieci European Rural Development Network (ERDN) (www.erdn.waw.pl) skupiającej trzynaście europejskich instytutów badawczych, w tym mój macierzysty Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN. Owocem konferencji jest książka anglojęzyczna, w której jeden z **rozdziałów jest mojego autorstwa** (załącznik 2, pozycja 12). Problematykę wielozawodowości częściowo zawarłam także w *artykule: Wielofunkcyjność gospodarstw rolniczych – istota, zakres i uwarunkowania* (załącznik 2, pozycja 31).

Uczestniczyłam też w *konferencji międzynarodowej: Teraźniejszość i przyszłość drobnych gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej w 2011 r. w Krakowie* (załącznik 5, pozycja 15), i wystąpiłam tam z referatem: *Wielozawodowość drobnych gospodarstw rolnych – wybór czy konieczność?* (załącznik 4, pozycja C.12). Wyniki moich badań przedstawiłam również na sesji sprawozdawczej IRWiR PAN (28.11.2011) w wystąpieniu pod tytułem: *Wielozawodowość rodzin rolniczych – zjawisko trwałe czy przejściowe?*

Wspomnianą monografię *Wielozawodowość w rodzinach rolniczych. Przyczyny, uwarunkowania i tendencje rozwoju* uważam za ukoronowanie mojej dotychczasowej pracy naukowo-badawczej i ją wskazuję jako moje główne osiągnięcie naukowe, będące podstawą ubiegania się o stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia (załącznik 2, pozycja 1).

Celem monografii było wyjaśnienie uwarunkowań, czynników i mechanizmów wielozawodowości w rodzinach rolniczych oraz zakresu i trwałości tego zjawiska. W realizacji celu głównego pomocne było sformułowanie kilku szczegółowych celów badawczych. Pierwszym z nich było uporządkowanie terminologii i innych kwestii metodologicznych dotyczących wielozawodowości. Drugim, przedstawienie ewolucji zjawiska wielozawodowości. Trzeci cel szczegółowy, to wyjaśnienie przyczyn i skutków tego zjawiska. Kolejny zaś – dokonanie identyfikacji powiązań problematyki wielozawodowości z fundamentalnymi kwestiami rozwoju wsi i rolnictwa. Osiągnięciu założonych celów miała służyć weryfikacja **hipotezy badawczej: *Wielozawodowość jest powszechnym oraz trwałym zjawiskiem występującym w rodzinach rolniczych.***

Uważam, że monografia wzbogaca dorobek nauk społecznych w następujących sferach badawczych:

1. PODJĘCIE NA NOWO TEMATU ZANIEDBANEGO BADAWCZO W NAUCE POLSKIEJ.

Od czasów rozkwitu dwuzawodowości w okresie uprzemysławiania kraju, zjawiska, tzw. chłopów-robotników (lata 50.–70. ubiegłego wieku), kiedy przeprowadzono wiele dogłębnych studiów badawczych, przez kolejnych kilkadziesiąt lat nie pojawiały się zwarte, kompleksowe opracowania na temat wielozawodowości, zwłaszcza w jej aspekcie ekonomicznym. W latach 90. pojawiały się wprawdzie opracowania dotyczące przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, jednak bez specjalnego wyodrębnienia prac pozarolniczych wykonywanych przez rolników, lecz w ogólności przez mieszkańców wsi. Tak zatem monografia stała się próbą podjęcia w sposób względnie kompleksowy i wieloaspektowy problematyki wielozawodowości w nauce polskiej niedostatecznie eksplorowanej badawczo.

2. USYSTEMATYZOWANIE POJĘĆ ZWIĄZANYCH ZE ZJAWISKIEM WIELOZAWODOWOŚCI.

W pracy zebrałam i uporządkowałam definicje terminów odnoszących się wprost lub pośrednio do zjawiska wielozawodowości, używanych w języku polskim (zawód, wielozawodowość, wielozawodowy rolnik, wielozawodowa rodzina rolnicza), jak też angielskim (*pluriactivity, diversification*). Przyjęłam następujący sposób rozumienia pojęć. *Pluriactivity* uznaję jako równoczesne wykonywanie działalności rolniczej i pozarolniczej przez jedną osobę. *Diversification* zaś odnoszę do różnicowania działalności rolniczej, podejmowania nowych rodzajów działalności w obrębie produkcji rolniczej oraz do różnicowania źródeł dochodu.

3. USYTUOWANIE ZJAWISKA WIELOZAWODOWOŚCI W KONTEKŚCIE TEORII EKONOMICZNO - SPOŁECZNYCH.

Dokonując czynności badawczych, zjawisko wielozawodowości ulokowałam w wybranych koncepcjach i teoriach ekonomiczno-społecznych. Wśród nich znaczącą rolę przypisałam koncepcjom ujętym pod wspólną nazwą „kwestii agrarnej”, a wśród nich: modelowi indukowanego rozwoju rolnictwa Yujiroo Hayami i Vernona W. Ruttana, modelowi rolnictwa Theodore W. Schultza, modelowi gospodarki chłopskiej Aleksandra W. Czajanowa. Do warstwy teoretycznej włączyłam również teorię trzech sektorów, teorie migracji oraz koncepcje wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Prezentując istotę tych teorii, odnajdywałam punkty styczne ze zjawiskiem wielozawodowości i próbowałam go tłumaczyć przez pryzmat niektórych założeń teoretycznych. Przeprowadzona analiza może wzbogacić dorobek teoretyczny i aplikacyjny w obszarze rozwoju gospodarczego, który zawsze dokonuje się w sprzężeniu rozwoju rolnictwa i działów pozarolniczych.

4. ROZSZERZENIE INTERDYSCYPLINARNEGO PODEJŚCIA BADAWCZEGO DO PROBLEMU WIELOZAWODOWOŚCI.

W procesie rozwiązywania problemu badawczego stwierdziłam, że mam do czynienia z kwestią zbyt złożoną, aby dla jej podjęcia wystarczające było poruszanie się w ramach jednej dyscypliny naukowej. Wobec tego w czynnościach badawczych przyjęłam interdyscyplinarne podejście do eksploracji zjawiska wielozawodowości. *De facto* potrzeba interdyscyplinarności jest konsekwencją złożoności problemów badawczych (mnogości uwarunkowań i implikacji) oraz potrzeby wnikięcia w istotę przedmiotu badania i w tym sensie można ją traktować jako konieczność. Amerykański ekonomista Robert L. Heilbroner, zauważając problem ograniczonej „trafności” (*relevance*) ekonomii widział niebezpieczeństwo tego, że ekonomia *nie bierze pod uwagę zmian nieekonomicznych* (Heilbroner 1985). W związku z tym istnieje potrzeba poszukiwania odpowiedzi na pytania badawcze poza obrębem dyscypliny ekonomii, stąd rodzi się postulat podjęcia studiów i badań interdyscyplinarnych, w czasie gdy dyscypliny nauki podlegają coraz większej specjalizacji. W rozprawie potraktowałam badane zjawisko wielozawodowości jako zjawisko „ponad ekonomiczną”, rozpatrywane nie tylko przez nauki *stricte* ekonomiczne (choć zasadniczy nacisk położyłam na aspekty ekonomiczne i praca została ulokowana w obrębie nauk ekonomicznych). Interdyscyplinarne podejście wymagało zastosowania dorobku różnych dyscyplin, m.in. makro- i mikroekonomii, ekonomiki rolnej, historii myśli ekonomicznej, historii gospodarczej, demografii, polityki gospodarczej i społecznej oraz socjologii. Analiza pozaekonomicznych aspektów pozwala na uchwycenie złożoności zjawiska, wzajemnych uwarunkowań różnych aspektów rzeczywistości, identyfikacji obszarów styku i przenikania się. W końcu, za interdyscyplinarnością w badaniach zjawiska wielozawodowości przemawia fakt, że wielozawodowość dotyczy człowieka, jego decyzji o pracy i stylu życia, a pomimo postępu nauk człowiek pozostaje wciąż „istotą nieznaną”, kierującą się w swych zachowaniach różnorodnym wachlarzem uwarunkowań, od ekonomicznych po etyczne.

5. DOKONANIE SYNTEZY DOROBKU POLSKICH BADACZY DOTYCZĄCEGO ZJAWISKA CHŁOPÓW-ROBOTNIKÓW.

Dokonałam przeglądu i próby syntezy dorobku badawczego dotyczącego dwuzawodowości okresu przemysłowienia w Polsce (w dużej mierze zapomnianego, a cennego dorobku starszych kolegów autorki z Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN). Ten bogaty dorobek, zarówno teoretyczny, jak i empiryczny, wraz ze zmianą systemową i transformacją gospodarczą początku lat 90. ubiegłego wieku, która przyniosła zmniejszenie się skali zjawiska chłopów-robotników, został zamknięty w annałach historii. Wróciłam jednak do tych wcześniejszych badań, gdyż zawierają one wiele cennych myśli i ukierunkowań badawczych, które nie straciły na wartości z biegiem czasu. Zaczerpnęłam z nich inspiracje badawcze do badań nad współczesną wielozawodowością. Poza tym analiza wyników badań nad zjawiskiem chłopów-robotników dowiodła ciągłości w czasie zjawiska wielozawodowości, choć przybierającego inne formy, ale podobnego co do swej istoty.

6. PODJĘCIE WŁASNYCH BADAŃ EMPIRYCZNYCH NAD WIELOZAWODOWOŚCIĄ.

Czerpiąc z inspiracji teoretycznych i analiz historycznych, podjęłam się zrealizowania badań dotyczących wielozawodowych rodzin rolniczych. Tego rodzaju badania nie były przeprowadzane od kilkadziesiąt lat, od wspomnianych już czasów chłopów-robotników. Badania te zostały przygotowane przeze mnie od strony metodycznej (wybór metody badawczej, dobór populacji do badań, organizacja badań). Na potrzeby badań z tego zakresu opracowywałam autorski kwestionariusz wywiadu. Badania przeprowadzono na celowo dobranej próbie trzech obszarów: powiatu sochaczewskiego (obszar S, N=100), powiatu lipskiego (obszar L, N=100) oraz gminy Gródek (obszar G, N=58). W sumie badania przeprowadzono w 258 rodzinach rolniczych (N=258), w których przebadano 344 osób wielozawodowych. Badania empiryczne miały na celu rozpoznanie cech współczesnej wielozawodowości pod kątem obranego głównego celu rozprawy i weryfikacji hipotezy. Badania miały charakter jakościowy. Uważam, że są one szczególnie wartościowe w naukach społecznych, choć mniej doceniane niż ilościowe. Zgadzam się z Milesem i Hubermanem (2000), że dane jakościowe „są źródłem dobrze ugruntowanych, bogatych zapisów i wyjaśnień procesów w jasno określonych kontekstach lokalnych. Kiedy posiadamy dane jakościowe, możemy (...) widzieć dokładnie, jakie zdarzenia prowadzą do jakich konsekwencji i wyprowadzać użyteczne wyjaśnienia (...). Słowa mają posmak rzeczowy, sensowny, który często staje się daleko bardziej przekonujący (niż) strony pełne liczb”.

Badania autorskie w dużej mierze miały dostarczyć nowego materiału empirycznego, ale też podjęłam się odniesienia ich wyników do zebranych materiałów wtórnych (związanych bezpośrednio lub pośrednio do zjawiska wielozawodowości). Doceniając bogactwo danych pochodzących ze źródeł wtórnych, wykorzystywałam niektóre z nich, szczególnie dane ze statystyki publicznej (m. in. EUROSTAT, GUS, FADN, CBOS).

W moim zamiarze badania empiryczne miały pogłębić wiedzę o wybranych aspektach zjawiska wielozawodowości i tym samym dołożyć kolejną cegiełkę do gmachu wiedzy.

Z przeprowadzonych czynności badawczych wynikają następujące WNIOSKI W WARSTWIE TEORETYCZNO – POZNAWCZEJ:

Czerpiąc z modelu indukowanego rozwoju Yujiroo Hayamiego i Vernona W. Ruttana, modelu gospodarki chłopskiej Aleksandra W. Czajanowa oraz teorii neoklasycznej wysnułam wniosek pierwszy:

1. WIELOZAWODOWOŚĆ RODZIN ROLNICZYCH JEST ODPOWIEDZIĄ (REAKCJĄ) NA KWESTIĘ AGRARNĄ (DYSPARYTET DOCHODÓW ROLNIKÓW).

Jednostki podejmujące decyzje ekonomiczne (rolnicy, rodziny rolnicze) postępują podobnie jak przedsiębiorcy, a więc dążą do osiągnięcia stanu równowagi, dążą do maksymalizacji

zysku albo dochodu rolniczego i temu celowi podporządkowują swoje działania. Objawia się to w różnego rodzaju dostosowaniach do ekonomicznych warunków produkcji i do zmian w otoczeniu. Jednym z zasadniczych sposobów dostosowań jest podejmowanie przez rolników działalności pozarolniczej. Wielozawodowość, podejmowanie prac dodatkowych poza rolnictwem staje się, przynajmniej na poziomie gospodarstwa, pewnym remedium na przejawy kwestii agrarnej. Z punktu widzenia ludności rolniczej złagodzenie dysparytetu dochodowego może nastąpić poprzez wzmocnienie poziomu dochodów całkowitych dochodami uzyskanymi z pracy pozarolniczej. Skoro podejmowanie działalności pozarolniczej (wielozawodowość) wynika z kwestii agrarnej, zatem nie da się oddzielić w analizach rolniczej od pozarolniczej sfery gospodarki. Ich współzależność zawarłam w drugim wniosku.

2. SYTUACJA W ROLNICTWIE MA ŚCISLE POWIĄZANIE Z DZIAŁALNOŚCIĄ POZAROLNICZĄ (CZEGO DOWODEM JEST WIELOZAWODOWOŚĆ).

Wzajemne powiązanie rolnictwa i pozarolniczych działów gospodarki na obszarach wiejskich wynika również z zależności prezentowanych w koncepcji *sustainable development*. Nawiązując do zrównoważonego i trwałego rozwoju, stwierdzamy, że stan i możliwość rozwoju rolnictwa wpływa na rozwój działalności pozarolniczej i odwrotnie, żywotność ekonomiczna w działach nierolniczych umożliwia trwanie rolnictwa. Rozwój zrównoważony w perspektywie ekonomicznej zakłada możliwość osiągnięcia wzrostu gospodarczego, generującego strumień dochodu podnoszący jakość życia rodzin rolniczych, jeśli nie wypływający wystarczająco z rolnictwa, uzupełniany również spoza rolnictwa. Ścisły związek sytuacji w rolnictwie ze sferą działalności pozarolniczej wynika również z koncepcji zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich, wskazującej na potrzebę podejścia terytorialnego i holistycznego do rozwoju wsi. Wzajemne powiązanie tych sfer odzwierciedla model wielofunkcyjnego rozwoju gospodarstwa rolniczego Jana D. van der Ploega, w którym współistnieją działalności rolnicze wraz z pozarolniczymi. W końcu sama koncepcja i definicja *pluriactivity* oraz *diversification* wskazuje na koegzystencję działalności rolniczej oraz tej niezwiązanej z rolnictwem, choć wykonywanej przez członków rodzin rolniczych. Korzystając z modelu Yujiroo Hayami i Vernona W. Ruttana, teorii Theodore W. Schultza oraz modelu Aleksandra W. Czajanowa, wnioskujemy o rynkowej orientacji rolników oraz stosunkowo wysokiej ich innowacyjności. Zakładamy racjonalną reakcję rolników na bodźce rynkowe i doceniamy ich umiejętności dostosowywania się do zmieniającej się sytuacji. Prowadzi to do trzeciego wniosku.

3. DOSTOSOWANIE SIĘ DO ZMIAN JEST POCHODNĄ RACJONALNYCH ZACHOWAŃ ROLNIKÓW I ICH INNOWACYJNOŚCI.

Zgodnie z paradygmatem neoklasycznym, chłopci/rolnicy są racjonalni i dobierają środki postępowania, dostosowując się do tego, na co wpływu mieć nie mogą: do wahań urodzajów, do poziomu cen, do polityki państwa, są zdolni znajdować dla takiej sytuacji najlepsze rozwiązania. Jednym z takich racjonalnych rozwiązań jest wielozawodowość, a więc podjęcie pracy pozarolniczej przez członków rodziny rolniczej. Koncepcję *homo oeconomicusa* rozumiem szeroko, nie tylko jako dążenie do maksymalizacji wyłącznie wąsko pojętych korzyści materialnych, lecz także jako kierowanie się pewną skalą preferencji w maksymalizowaniu innych niż dochód wartości. W racjonalny sposób rolnicy (rodziny rolnicze), opierając się, rzecz jasna, na dostępnej sobie wiedzy, starają się urzeczywistnić pewne skale preferencji w dostosowaniu się do ekonomicznych warunków otoczenia. Wpływa z tego następny wniosek.

4. WIELOZAWODOWOŚĆ JEST SPOSOBEM ADAPTACJI DO ZMIAN ZACHODZĄCYCH W RODZINIE ROLNICZEJ ORAZ JEJ OTOCZENIU.

Przyjmujemy, że jednostką ekonomiczną (decyzyjną) jest rodzina. Sytuacja dotycząca każdego członka rodziny ma bowiem konsekwencje ekonomiczno-społeczne dla całej

rodziny. Zmiany zachodzące w otoczeniu ekonomicznym gospodarstwa sprowadzające się w dużej mierze do problemów kwestii agrarnej, a więc dysparytetu dochodowego, stymulują rodzinę rolniczą do podjęcia decyzji o zwiększeniu poziomu dochodów, zgodnie z postulatem dążenia do ich maksymalizacji. Jednym ze sposobów realizacji tego postulatu jest wielozawodowość, podejmowanie pracy pozarolniczej w rodzinach rolniczych. Jednakże przychyłając się do modelu Czajanowa oraz nowej ekonomicznej teorii migracji (NELM), uznajemy, że celem ostatecznym podejmowania pracy poza gospodarstwem nie jest maksymalizacja dochodu, lecz minimalizacja ryzyka poprzez maksymalizację dochodu dokonywaną dzięki dywersyfikacji dochodów rodziny, różnicowaniu ich źródeł i ról ekonomicznych członków rodziny. Stwierdzamy, że rodziny rolnicze (gospodarstwa rodzinne) podejmują raczej strategie przetrwania niż rozwoju, bardziej nastawione są na zaspokojenie potrzeb rodziny niż na zysk. Wielozawodowość może być reakcją na wzrost potrzeb rodziny, zarówno obiektywny (związany ze wzrostem liczby członków rodziny – jak w modelu Czajanowa), jak i subiektywny (cywilizacyjna presja konsumpcyjna przy niezmięniłej liczbie członków rodziny). Szczególną rolę przypisujemy zjawisku relatywnej depriwacji, co podkreśla nowa ekonomiczna teoria migracji, mówiąca, że satysfakcja jednostki z osiąganego dochodu nie jest jedynie funkcją własnego dochodu, ale również rozkładu dochodów innych osób. Wśród zmian zachodzących niezależnie od gospodarstwa występuje, realizujące się zgodnie z teorią trzech sektorów, zmniejszenie globalnego znaczenia sektora rolnictwa na rzecz najpierw sektora przemysłowego, a potem sektora usług. Zjawisko implozji rolnictwa w znaczeniu zmniejszenia jego udziału (lecz nie roli) w tworzeniu PKB oraz udziale siły roboczej w tym sektorze, wyzwalać wolne zasoby siły roboczej w rolnictwie, pobudza do podejmowania działalności pozarolniczej przez rolników. Wielozawodowość staje się strategią dostosowania rodzin rolniczych do obiektywnie zmieniającej się rzeczywistości. Podejmowanie prac pozarolniczych często realizuje się przez migracje wahadłowe. Następnym zatem stwierdzeniem jest wniosek piąty.

5. MIGRACJE WAHADŁOWE SPRZYJAJĄ PODEJMOWANIU PRACY POZA ROLNICTWEM I SĄ NAJCZĘŚCIEJ WYSTĘPUJĄCĄ FORMĄ MIGRACJI Z ROLNICTWA.

Migracje są, podobnie jak wielozawodowość, formą adaptacji jednostek i ich rodzin do ewoluujących nierównowag w otoczeniu. Te dwa zjawiska są ze sobą powiązane poprzez wspólny mianownik, jakim jest przewyciężenie nierównowagi na rynku pracy. Poprzez migrację siła robocza (rolnicza) może być wykorzystana na rynkach (pozarolniczych), na których występuje na nią zapotrzebowanie. Utrzymywanie i realizowanie obu rodzajów prac (rolniczej i pozarolniczej) jest możliwe dzięki wahadłowej, codziennej migracji. Tak zatem w stylu migracji wahadłowych występuje rozbieżność przestrzenna miejsca wykonywania obu rodzajów prac. Migracje wahadłowe w celu podejmowania pracy pozarolniczej są też przejawem racjonalności zachowań rodziny rolniczej, wyrażającej się w maksymalizowaniu dochodów i minimalizowaniu ryzyka dochodowego. Poza tym dochodzą inne, specyficzne, pozaekonomiczne czynniki decydujące o wielozawodowości, zaprezentowane we wniosku szóstym.

6. POZA DOMINUJĄCYMI CZYNNIKAMI EKONOMICZNYMI ISTNIEJĄ INNE, SPECYFICZNE CZYNNIKI WPLYWAJĄCE NA PODEJMOWANIE PRACY POZAROLNICZEJ.

Wykorzystując koncepcję czynników wypychających i przyciągających (*push-pull factors*) Everetta Lee i adaptując ją do analizy wielozawodowości, uważam, że determinantami wielozawodowości są nie tylko czynniki wypychające z rolnictwa i przyciągające do sfery pozarolniczej, ale też czynniki osobiste. Ponadto każda z determinant może być inaczej postrzegana i wartościowana przez różne osoby, a więc obiektywne czynniki nabierają cech subiektywnych poprzez różną ich percepcję. Zatem rachunek czynników za i przeciw nie zadecyduje od razu o zaistnieniu zjawiska wielozawodowości, musi zaistnieć jakiś bodziec

(czynnik osobisty, subiektywny), który przeważa przy decyzji o podjęciu pracy pozarolniczej.

Wyniki czynności badawczych pozwoliły na *pozytywną weryfikację hipotezy: WIELOZAWODOWOŚĆ JEST POWSZECHNYM ORAZ TRWAŁYM ZJAWISKIEM WYSTĘPUJĄCYM W RODZINACH ROLNICZYCH.*

Analiza historycznej ewolucji wielozawodowości dowiodła, że zróżnicowanie form gospodarowania w rodzinach rolniczych występowało od początku działalności rolniczej człowieka poprzez kolejne fazy rozwoju cywilizacyjnego do czasów nam współczesnych. W związku z tym wnioskujemy, że:

1. WIELOZAWODOWOŚĆ JEST ZJAWISKIEM WYSTĘPUJĄCYM NA RÓŻNYCH ETAPACH ROZWOJU DZIEJÓW LUDNOŚCI ROLNICZEJ.

Początkiem społecznego podziału pracy, wyodrębniania się rolników i hodowców- pasterzy stała się neolityczna rewolucja agrarna. W następnych epokach następowała dalsza specjalizacja zajęć (wyodrębnianie się zawodów) i zróżnicowanie działalności pozarolniczej, szczególnie rzemiosła. Tak było zarówno w starożytnych cywilizacjach (m.in. sumeryjskiej, egipskiej, chińskiej, indyjskiej, cywilizacji Greków i Rzymian), jak i epoce średniowiecza. Istnienie w czasie tego zjawiska dowodzi jego ciągłości i trwałości. Działalność pozarolniczą w dziejach Polski obserwujemy od czasów piastowskich, kiedy to osady wiejskie miały charakter funkcjonalny i produkowały specjalistyczne wyroby rzemieślnicze. W późniejszych wiekach wraz z rozwojem miast i przemysłu, powszechne było zatrudnianie pańszczyźnianych chłopów w manufakturach. Reformy uwłaszczeniowe spowodowały dalszy rozwój wielozawodowości i pojawienie się obok istniejących tradycyjnych rodzajów rzemiosła wielu nowych inicjatyw potwierdzających przedsiębiorczość chłopów. Wielozawodowość, czy to z wyboru, czy przymusu, była zatem zjawiskiem powszechnym wśród ludności wiejskiej.

2. WIELOZAWODOWOŚĆ WYSTĘPUJE W RÓŻNYCH WARUNKACH POLITYCZNO-GOSPODARczo-SPOŁECZNYCH.

To zjawisko jest fenomenem, skoro występuje w różnych, zupełnie odmiennych systemach, na przykład gospodarce feudalnej, socjalistycznej czy kapitalistycznej. W Polsce zjawisko dwuzawodowości w systemie socjalistycznym przyjęło formę migrujących wahadłowo do pracy w mieście chłopów-robotników, w zakładach przemysłowych. W latach 80., co czwarta osoba pracująca w rolnictwie pracowała również poza gospodarstwem. We współczesnej gospodarce rynkowej w Polsce osoby wielozawodowe stanowią 30,6% ogółu pracujących członków rolniczych gospodarstw domowych. Wynika z tego, że wielozawodowość jest zjawiskiem trwałym, obiektywnym, występującym, co do jego istoty, niezależnie od zewnętrznych uwarunkowań, choć zmieniającym się co do formy i skali. Wielozawodowość jest immanentną cechą gospodarki i zjawiskiem charakterystycznym (specyficznym) dla ludności rolniczej funkcjonującej w różnym otoczeniu gospodarczym.

Analiza wielozawodowości w zakresie przestrzennym, na przykładzie wybranych krajów, pozwoliła na sformułowanie kolejnego wniosku będącego argumentem weryfikującym hipotezę o powszechności tego zjawiska.

3. WIELOZAWODOWOŚĆ JEST ZJAWISKIEM UNIWERSALNYM, WYSTĘPUJE W KRAJACH O RÓŻNYM POZIOMIE ROZWOJU GOSPODARCZEGO.

Ogląd statystyczny współczesnej wielozawodowości pokazuje nam, że zjawisko to ma wymiar uniwersalny. Jest powszechnym fenomenem, dotyczącym różnych krajów, o zróżnicowanym stopniu rozwoju gospodarczego, występującym w różnym, choć zwiększającym się, natężeniu. Występuje głównie w krajach zurbanizowanych i transformujących się, ale także w krajach relatywnie uboższych, opartych na rolnictwie. Na przykład, jak wynika z raportu Banku Światowego 2010 roku, w pierwszych latach obecnego wieku w Nikaragui odsetek rolniczych gospodarstw domowych zorientowanych na pracę

zarobkową wynosił 45%, a w Nigerii – 14%. Jednakże wielozawodowości nie należy wiązać jedynie z krajami mniej rozwiniętymi gospodarczo. Analiza wielozawodowości na przykładzie Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej pozwoliła na uszczegółowienie argumentu weryfikującego hipotezę.

4. WIELOZAWODOWOŚĆ W ROLNICTWIE NIE JEST CECHĄ GOSPODARKI KRAJÓW JEDYNIEM O NISKIM POZIOMIE ROZWOJU GOSPODARCZEGO.

W Unii Europejskiej co trzeci rolnik jest wielozawodowy. W Stanach Zjednoczonych – gospodarczej potędze światowej – udział dochodów pozarolniczych w całkowitym dochodzie rodzin rolniczych wynosił średnio 87% (2007), natomiast udział dochodu ze źródeł zarobkowych w dochodzie pozarolniczym – 76%. Te dane weryfikują hipotezę o powszechności wielozawodowości. Odsetek ten kształtuje się różnie, w zależności od rodzaju gospodarstw, ale nawet w gospodarstwach emeryckich w USA wynosił aż 43%. W innych praca pozarolnicza przynosiła ponad połowę dochodów (w gospodarstwach rezydencjalnych aż 87%). Generalnie, dochód pozarolniczy ma największe znaczenie w gospodarstwach relatywnie małych, zaś najmniejszy w gospodarstwach rodzinnych produkujących na szeroką skalę. Występuje również prawidłowość: im niższy ogólny dochód rodziny, tym wyższy jest udział dochodów pozarolniczych.

Z przytoczonych informacji wynika następujący wniosek:

5. WIELOZAWODOWOŚĆ JEST ZJAWISKIEM WYSTĘPUJĄCYM NIEZALEŻNIE OD WIELKOŚCI GOSPODARSTWA ROLNEGO.

Specyfiką tego zjawiska jest jego występowanie zarówno w obszarowo lub ekonomicznie małych, jak i dużych gospodarstwach, choć w tych ostatnich udział dochodu pozarolniczego w dochodach całkowitych jest relatywnie mniejszy. Okazuje się, że w gospodarstwach towarowych, uzyskujących relatywnie większe dochody z działalności rolniczej, zjawisko wielozawodowości również występuje. Na przykład dla polskiej próby FADN, średnia udziału dochodu z pracy pozarolniczej w całkowitych dochodach wyniosła 35,5%. Wnioskujemy, że dla małych gospodarstw wielozawodowość jest raczej sposobem na przetrwanie, zaś dla dużych elementem stabilizującym i sposobem na zwiększenie bezpieczeństwa dochodowego oraz strategią gospodarowania i wykorzystania zasobów (strategią rozwojową). O ile w gospodarstwach małych do pracy pozarolniczej wykorzystywane są z reguły jedynie zasoby pracy, o tyle w dużych także zasoby gospodarstwa, np. ziemia, maszyny, sprzęt itd. Można powiedzieć, że większe gospodarstwa wykorzystują swoje zasoby produktywnie, generując większy strumień finansowy na jednostkę pracy bądź kapitału.

Wspieranie dochodów rolniczych dochodami z pracy pozarolniczej pozwala sformułować następującą tezę:

6. WIELOZAWODOWOŚĆ JEST POWSZECHNYM SPOSOBEM ZWIĘKSZENIA POZIOMU DOCHODÓW RODZIN ROLNICZYCH.

Badania własne potwierdziły, że głównym powodem podejmowania prac pozarolniczych w rodzinach rolniczych był niewystarczający na zaspokojenie potrzeb rodziny, poziom dochodów uzyskiwany z rolnictwa (największy odsetek na obszarze L – 41,7% odpowiedzi). Drugą w kolejności przyczyną była wynikająca z pierwszego motywu „chęć osiągnięcia wyższego poziomu życia” (średnio co czwarta odpowiedź), największy odsetek zanotowano również w L – 26,4%. Te dwa motywy stanowiły ponad połowę wszystkich uzyskanych odpowiedzi w każdym z badanych rejonów wiejskich. Przyczyna dochodowa była na tyle istotna, że wśród odpowiedzi zaznaczonych jako „główne motywy” on właśnie stanowił większość (od 60 do 70% w zależności od obszaru). Wprawdzie podstawową przyczyną podejmowania prac pozarolniczych jest dysparytet dochodowy w rolnictwie, jednak nie należy łączyć występowania wielozawodowości jedynie z gospodarstwami słabszymi ekonomicznie. Kolejnym argumentem wynikającym z badań, a potwierdzającym hipotezę

o powszechności wielozawodowości jest następujące stwierdzenie:

7. ZAROBKOWANIE POZA ROLNICTWEM POZWALA NA KONTYNUACJĘ DZIAŁALNOŚCI ROLNICZEJ, STAJE SIĘ CZYNNIKIEM WIĄŻĄCYM Z ROLNICTWEM, A PRZYNAJMNIEJ ZAPOBIEGAJĄCYM PORZUCANIU ROLNICTWA JAKO WAŻNEJ SFERY DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ.

Falsyfikujemy w ten sposób dość powszechne sformułowanie o dodatkowej pracy pozarolniczej podejmowanej przez rolnika oraz o dodatkowych dochodach. Okazuje się, że w przypadku znaczącej liczby małych gospodarstw rodzinnych (np. 88% wszystkich w USA) dodatkową (pod względem wielości dochodu) staje się praca w gospodarstwie rolnym, a podstawową jest praca rolnika poza gospodarstwem rolnym. Można zatem stwierdzić, że dochody spoza rolnictwa pozwalają na istnienie nie tylko relatywnie małych gospodarstw rolnych i zachowanie ich działalności rolniczej, lecz także gospodarstw większych. Badania empiryczne autorki rozprawy potwierdzają znaczenie dochodu z pracy pozarolniczej. Dla ponad połowy wszystkich gospodarstw domowych dochód spoza rolnictwa był głównym składnikiem dochodu rodziny. Na obszarze L aż dla 85% rodzin dochód pozarolniczy wynosił ponad 50%. Wzajemna zależność rolnictwa i sfery pozarolniczej wyraża się również w buforowej funkcji rolnictwa, „przechowywaniu” siły roboczej w gospodarstwach w okresach trudnych dla gospodarki. W wyniku polskiej transformacji systemowej zapoczątkowanej w 1989 roku, pracę poza swoim gospodarstwem straciło 616,5 tys. osób dwuzawodowych. Gospodarstwa rolne stały się dla nich miejscem absorpcji zbędnej siły roboczej. Z badań autorki rozprawy wynika, że w wyniku przymusowej rezygnacji z wielozawodowości gospodarstwa domowe osób zwolnionych średnio poniosły stratę w wysokości 30% ich dochodów całkowitych. Powszechność wielozawodowości oraz znaczenie dochodowe pracy pozarolniczej prowadzi do pytania badawczego o trwałość wielozawodowości. W badanych przez mnie rodzinach w zdecydowanej większości gospodarstw deklarowano kontynuację zarówno pracy w rolnictwie, jak i poza gospodarstwem (najwięcej na obszarze S – 88%, najmniej w L – 75%). Oznacza to, że co najmniej 3/4 badanych rodzin chciało utrzymać status rodziny wielozawodowej (wybrało „orientację kontynuacji wielozawodowości”).

Następnym wnioskiem jest zatem teza:

8. WIELOZAWODOWOŚĆ NIE STANOWI ETAPU PRZEJŚCIOWEGO DO ORIENTACJI JEDNOZAWODOWEJ.

Ze świadomością ograniczeń wynikających z uogólnienia, odnosząc się do znaczącego jednak odsetka badanych rodzin rolniczych zorientowanych na kontynuację zarówno pracy w rolnictwie, jak i pracy pozarolniczej (orientacja wielozawodowa), możemy stwierdzić, że wielozawodowość w badanych rodzinach wykazuje cechę trwałości. Nie jest ona ani drogą przejściową prowadzącą do pozostania w gospodarstwie, ani sposobem odejścia z rolnictwa. Współistnienie obu tych form zatrudnienia jest względnie stałe. Zatem wielozawodowość jest w tych rodzinach trwałą strategią pracy i stylu życia. Takie wyniki badań potwierdzają hipotezę o trwałości zjawiska wielozawodowości.

W badaniach nad cechą trwałości wielozawodowości, sięgnęłam do motywów podejmowania pracy pozarolniczej, jak też kontynuowania pracy rolniczej. Okazało się, że zjawisko wielozawodowości jest wynikiem oddziaływania dwóch odmiennych motywów: ekonomicznego i pozaekonomicznego. Generalną tendencją było podejmowanie pracy poza rolnictwem z powodów ekonomicznej niewystarczalności dochodów z rolnictwa oraz utrzymywania pracy w rolnictwie z powodów pozaekonomicznych. W odpowiedziach dotyczących motywów kontynuowania mniej dochodowej pracy w rolnictwie dominowały motywy sentymentalne (około 1/3 wskazań respondentów). Zaobserwowano następującą sekwencję: praca pozarolnicza podejmowana była z powodu niewystarczającego poziomu dochodów z rolnictwa, zaś działalność rolnicza utrzymywana zasadniczo dla innych celów niż cele dochodowe (w tym: również na samozaopatrzenie, jako hobby itp.).

Z analizy zjawiska wielozawodowości wnioskujemy również, że czynnikiem wiążącym z rolnictwem może też być wsparcie finansowe z budżetu Unii Europejskiej, szczególnie płatności bezpośrednie. Sformułowałam zatem następną tezę:

9. CZŁONKOSTWO W UNII EUROPEJSKIEJ JEST CZYNNIKIEM UTRWALAJĄCYM WIELOZAWODOWOŚĆ.

Z moich badań wynika, że dla niemal połowy badanych gospodarstw udział dopłat w całkowitym dochodzie gospodarstwa wynosił do 20%. Ten relatywnie niemały odsetek, dodatkowo zważywszy na łatwość otrzymania płatności bezpośrednich, wskazuje na to, że ten rodzaj finansowego wsparcia, udzielany do powierzchni użytków rolnych, sprzyja zachowaniu ziemi i jej użytkowania (niektórzy respondenci otwarcie wskazali pozyskiwanie dopłat z UE za przyczynę zachowania działalności rolniczej). Ma to szczególne znaczenie w gospodarstwach relatywnie niewielkich obszarowo, co z drugiej strony może utrwalać niekorzystną strukturę agrarną. W konsekwencji u osób dwuzawodowych dopłaty bezpośrednie sprzyjają utrwalaniu wielozawodowości poprzez bodźce hamujące rezygnację z działalności rolniczej.

Ogólny wzrost poziomu dochodów rolników po akcesji Polski do UE w skali krajowej (dochody realne do dyspozycji brutto w sektorze rolniczych gospodarstw domowych wzrosły o 17,7% w 2009 roku w porównaniu z 2005 rokiem) pozwala na stwierdzenie, że mechanizmy Wspólnej Polityki Rolnej UE sprzyjają związaniu rolników z gospodarstwem rolnym. Zdaję sobie sprawę z tego, że wszystkie przedstawione powyżej tendencje są pewnym uproszczeniem skomplikowanej natury wielozawodowości, będącej splotem zarówno uwarunkowań zewnętrznych, jak i niezgłębionego podłoża ludzkich decyzji, niedających ująć się w jedną formułę. Tym niemniej stwierdzić mogę, że udało się osiągnąć założony cel rozprawy, jakim była próba wyjaśnienia uwarunkowań, czynników i mechanizmów wielozawodowości w rodzinach rolniczych oraz zakresu i trwałości tego zjawiska. Postawiona w rozprawie hipoteza stanowiąca, że wielozawodowość jest zjawiskiem powszechnym i trwałym w rodzinach rolniczych została potwierdzona. Argumenty świadczące na jej rzecz prowadzą również do wniosku, że wielozawodowość w rodzinach rolniczych jest zjawiskiem specyficznym, swoistym dla działalności rolniczej, gdyż w innych sferach gospodarki wraz z rozwojem następuje specjalizacja zawodowa, a w rolnictwie odwrotnie – następuje łączenie wielu różnych działalności zawodowych.

**Wykaz publikacji
przed doktoratem****PRACE MAGISTERSKIE (2):**

0. *Wspólna polityka rolna Wspólnoty Europejskiej*. WSP w Kielcach. 1997. Promotor: prof. zw. dr hab. Zbigniew Doliwa – Klepacki.
- 0.0. *Polityka edukacyjna Wspólnoty Europejskiej*. KUL 1997. Promotor: prof. K. Ożóg.

ROZDZIAŁY W MONOGRAFIACH (3):

1. **BŁĄD M. 1999.** *Dostosowanie polskiego rolnictwa do wspólnej polityki rolnej w ramach Unii Europejskiej* [w:] Wybrane kierunki dostosowywania Polski do członkostwa w Unii Europejskiej. Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu w Warszawie. Warszawa, ss. 27-44.
2. **BŁĄD M., KLEPACKI B. 2000.** *Zasady funkcjonowania Sieci Danych Rachunkowości Rolnej w Unii Europejskiej* [w:] Rachunkowość rolna. Teoria i praktyka. Red. T. Kiziukiewicz i A. Bernacki. Warszawa – Szczecin, ss.17-25 (współautorstwo – wkład własny-50%: studium literatury, częściowa analiza materiałów).
3. **BŁĄD M. 2001.** *Ewolucja wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej w zakresie produkcji roślinnej* [w:] Procesy dostosowawcze produkcji roślinnej w Polsce w kontekście integracji z Unią Europejską, red. B. Klepacki. SGGW. Warszawa. Wyd. Wieś Jutra, ss. 8-28.

PUBLIKACJE W CZASOPISMACH (13):

(Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu , PHAENOMENA - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Administracji Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Kochanowskiego, Acta Scientifica Academiae Ostroviensis - Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim).

4. **BŁĄD M. 1996.** *Wspólna polityka rolna Wspólnoty Europejskiej* [w:] PHAENOMENA, Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Administracji Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Kochanowskiego. Tom III. Kielce, ss. 153-164 (jako asystent wolontariusz).
5. **BŁĄD M. 1996.** *Recenzja książki: B. Kozłowska, E. Tomkiewicz: Polityka rolna Wspólnoty Europejskiej w świetle ustawodawstwa i orzecznictwa* [w:] PHAENOMENA, Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Administracji Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Kochanowskiego. Tom II. Kielce, ss. 151-155 (jako studentka WZ WSP)
6. **BŁĄD M. 1998.** *Polskie rolnictwo u progu Unii Europejskiej a reforma wspólnej polityki rolnej* [w:] Acta Scientifica Academiae Ostroviensis, Zeszyty Naukowe

Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim. Ostrowiec Świętokrzyski, Zeszyt 1, ss. 144-155.

7. **BŁĄD M. 1999.** *Interwencjonizm w Unii Europejskiej na przykładzie funduszy strukturalnych i wnioski dla Polski* [w:] Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu CCCVIII. Rolnictwo 53. Część II. Poznań 1999. Determinanty transformacji struktury agrarnej w rolnictwie polskim. Red. naukowa Stanisław Paszkowski, ss. 153-159.
8. **BŁĄD M. 1999.** *Rachunkowość rolna w wybranych krajach Unii Europejskiej.* [w:] Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3, ss. 19-30.
9. **BŁĄD M. 1999.** *Zróżnicowanie zasobów czynników produkcji w gospodarstwach rolniczych w krajach Unii Europejskiej* [w:] Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Tom I. Zeszyt 2. Rzeszów 1999, ss. 31-37.
10. **BŁĄD M. 1999.** *Wprowadzenie zunifikowanego systemu rachunkowości rolnej jako jeden z priorytetów Narodowego Programu Przygotowania Polski do członkostwa w Unii Europejskiej* [w:] Acta Scientifica Academiae Ostroviensis, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim. Zeszyt 2. Ostrowiec Świętokrzyski, ss.154- 163.
11. **BŁĄD M., KLEPACKI B. 1999.** *Zunifikowany system rachunkowości gospodarstw rolniczych jako priorytet narodowego Programu Przygotowania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej.* Wieś Jutra nr 9, ss. 43-44 (wkład własny – 50%: opracowanie zebranego materiału).
12. **BŁĄD M. 2000.** *Gospodarstwa rolne w sieci danych rachunkowości rolnej Unii Europejskiej* [w:] Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 4-5 (279-280) 2000, ss. 74-84.
13. **BŁĄD M. 2000.** *Elementy interwencji człowieka w środowisko naturalne w produkcji rolniczej Unii Europejskiej.* Roczniki Naukowe SERiA. Tom II. Zeszyt 4. ss. 134-138.
14. **BŁĄD M. 2000.** *Reformy wspólnej polityki rolnej w Unii Europejskiej w latach dziewięćdziesiątych* [w:] Acta Scientifica Academiae Ostroviensis, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim. Zeszyt 6. Ostrowiec Świętokrzyski, ss. 40-55.
15. **BŁĄD M. 2000.** *SAPARD – program pomocy przedakcesyjnej Unii Europejskiej dla rolnictwa i obszarów wiejskich w krajach kandydujących* [w:] Acta Scientifica Academiae Ostroviensis, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim. Zeszyt 6. Ostrowiec Świętokrzyski, ss. 107-118.
16. **BŁĄD M. 2000.** *Zróżnicowanie subsydiowania rolnictwa w Unii Europejskiej.* Wieś Jutra. Nr 5, ss. 16-17.

ROZPRAWA DOKTORSKA:

17. *Zmiany w zasobach, organizacji i wynikach ekonomicznych gospodarstw rolniczych w krajach Unii Europejskiej w kontekście ewolucji wspólnej polityki rolnej). 2001. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego. Promotor: prof. dr hab. Bogdan Klepacki.*

Wykaz publikacji po doktoracie

AUTORSTWO MONOGRAFII (1):

1. **BŁĄD M. 2011.** *Wielozawodowość w rodzinach rolniczych. Przyczyny, uwarunkowania i tendencje rozwoju.* IRWiR PAN, Warszawa, s. 244 (**PRACA HABILITACYJNA**).

AUTORSTWO ROZDZIAŁÓW W MONOGRAFIACH (14):

w języku polskim (11) i angielskim (3):

2. **BŁĄD M. 2001.** *Ewolucja wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej w zakresie produkcji roślinnej [w:]* Procesy dostosowawcze produkcji roślinnej w Polsce w kontekście integracji z Unią Europejską, red. B. Klepacki. SGGW, Warszawa. Wyd. Wieś Jutra, ss. 8-28.
3. **BŁĄD M., BOŁTROMIUK A. 2003.** *Peryferyjność i peryferyzacja - próba rekapitulacji [w:]* Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, ss. 255-263 (współautorstwo: wkład własny – 90%: koncepcja i metoda badań, zebranie, analiza i opracowanie materiału).
4. **BŁĄD M., KAMIŃSKI R. 2005.** *Social capital enhancement in the Polish countryside: experience from implementation of LEADER-type programmes [w:]* Rural Development in the Enlarged European Union. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 235-248. (współautorstwo: wkład własny – 50%: studium literatury, częściowe zebranie i analiza materiału empirycznego).
5. **BŁĄD M. 2005.** *Znaczenie programów odnowy wsi w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce [w:]* Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa 2005, ss. 205-232.
6. **BŁĄD M., KAMIŃSKI R. 2005.** *Wzmacnianie kapitału społecznego polskiej wsi: doświadczenia z wdrażania programów typu LEADER. [w:]* Rozwój obszarów wiejskich. Doświadczenia krajów europejskich. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 277-288. (współautorstwo: wkład własny – 50%: studium literatury, częściowa analiza i opracowanie materiału empirycznego).
7. **BŁĄD M. 2006.** *Dywersyfikacja ekonomiczna wsi. [w:]* Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi. FDPA, Warszawa, ss. 75-86.
8. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2006.** *Debata nad przyszłością polskiej wsi w Unii Europejskiej [w:]* Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 143-155. (współautorstwo: wkład własny - 50%: koncepcja badań, częściowe zebranie i opracowanie materiałów).
9. **BŁĄD M. 2007.** *Kilka refleksji na temat odnowy wsi [w:]* Odnowa wsi w integrującej się Europie. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 105-112.
10. **BŁĄD M. 2007.** *Przykłady odnowy wsi w Polsce [w:]* Odnowa wsi w integrującej się Europie. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 195-214.

11. **BŁĄD M., KAMIŃSKI R. 2009** . *Local Initiatives for Rural Development in Poland* [w:] Globalization and Rural Development: Chinese and Central European Perspectives. IRWiR PAN i IRW ChANS, Warsaw, ss. 205-221 (współautorstwo – wkład własny – 50%: studium literatury, opis części dotyczącej programów odnowy wsi).
12. **BŁĄD M. 2010**. *Pluriactivity of farming families – old phaenomenon un new times* [w:] Linking competitiveness with equity and sustainable: new ideas for the socio-economic development of rural areas, ed. A. Fieldsen, European Rural Development Network, University of Debrecen, Centre of Agricultural Sciences and Engineering Faculty of Agricultural Economics and Rural Development, Warsaw, ss. 155 – 165.
13. **BŁĄD M. 2010**. *Kulturowe funkcje wsi i rolnictwa* [w:] Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 165-180.
14. **BŁĄD M. 2010**. *Rolnictwo jako „przechowalnia” nadwyżek siły roboczej w okresie transformacji systemowej w Polsce* [w:] Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 181-196.
15. **BŁĄD M. 2010**. *Wielozawodowość rodzin rolniczych a proces zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie gminy Gródek* [w:] Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa, red. Bołtromiuk A., IRWiR PAN, Warszawa, ss. 90-112.

REDAKCJA MONOGRAFII (3):

16. **WILKIN J., BŁĄD M., KLEPACKA D. (red.) 2006**. *Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 161 (praca zbiorowa)
17. **BŁĄD M., KLEPACKA-KOŁODZIEJSKA D. 2007**. (red.). *Spoleczno-ekonomiczne aspekty rozwoju polskiej wsi*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 280 (praca zbiorowa)
18. **KŁODZIŃSKI M., BŁĄD M., WILCZYŃSKI R. (red.) 2007**. *Odnowa wsi w integrującej się Europie*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 266 (praca zbiorowa).

PUBLIKACJE WE „WSI I ROLNICTWIE” (15) - czasopiśmie umieszczonym na liście A:

19. **BŁĄD M. 2003**. *Wspieranie rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie Lubelskiej Inicjatywy Rozwoju Wsi*. *Wieś i Rolnictwo* nr 3 (120) 2003, ss. 141-155.
20. **BŁĄD M. 2004**. *Peryferyjność i peryferyzacja - podstawy dyskursu naukowego i społecznego*. *Wieś i Rolnictwo*, nr 1 (122), ss. 139-144.
21. **BŁĄD M. 2004**. *Renesans obszarów rustykalnych w Polsce (sprawozdanie z II Polskiego Kongresu Odnowy Wsi)*. *Wieś i Rolnictwo*, nr 3 (124), ss. 165-169.
22. **BŁĄD M. 2004**. *Omówienie książki "Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce"*, pod red. J. Wilkina. *Wieś i Rolnictwo*, nr 3 (124), ss. 185-189.
23. **BŁĄD M. 2005**. *Terytorialne zróżnicowanie złożonych wniosków o pomoc finansową w programie SAPARD w Polsce*. *Wieś i Rolnictwo*, nr 1(126), ss. 86-97.

24. **BŁĄD M. 2005.** *Czy partnerstwa rozwiążą problem polskiej wsi?* *Wieś i Rolnictwo*, nr 2(127), ss. 192-197.
25. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2005.** *Wzmacnianie kapitału społecznego jako źródło rozwoju obszarów wiejskich.* *Wieś i Rolnictwo*, nr 3(128), 2005, ss. 137-144. (współautorstwo: wkład własny – 50%: zebranie i analiza materiału empirycznego oraz częściowe opracowanie wniosków).
26. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2005.** *Europejska Akademia na rzecz Zrównoważonego Rozwoju Obszarów Wiejskich.* *Wieś i Rolnictwo*, nr 3(128), ss. 209-217. (współautorstwo: wkład własny – 50%: zebranie materiału i częściowe jego opracowanie).
27. **BŁĄD M. 2006.** *Dywersyfikacja ekonomiczna wsi [w:] Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi.* FDPA, Warszawa, ss. 75-86.
28. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2006.** *Wdrażanie programu SAPARD w Polsce – wnioski z badań.* *Wieś i Rolnictwo*, nr 1 (130), ss. 124-135 (współautorstwo: wkład własny – 50%: metoda badań, częściowe przeprowadzenie badań).
29. **BŁĄD M. 2006.** *Uwagi na marginesie pierwszych doświadczeń realizacji programów odnowy wsi i LEADER.* *Wieś i Rolnictwo*, nr 4 (133), ss. 208-213.
30. **BŁĄD M. 2007.** *Czy należy pomagać regionom słabo rozwiniętym?* *Wieś i Rolnictwo*, nr 2 (135), ss. 164-169.
31. **BŁĄD M. 2008.** *Wielofunkcyjność gospodarstw rolniczych – istota, zakres i uwarunkowania.* *Wieś i Rolnictwo*, nr 1 (138) 2008, ss. 104-123.
32. **BŁĄD M. 2008.** *Przedsiębiorstwa społeczne na obszarach wiejskich w Polsce.* *Wieś i Rolnictwo*, nr 2 (139), ss. 57-71.
33. **BŁĄD M. 2009.** *Rolnictwo jako „przechowalnia” nadwyżek siły roboczej w okresie transformacji systemowej w Polsce.* *Wieś i Rolnictwo*, nr 4 (145), ss. 144-156.

PUBLIKACJE W INNYCH CZASOPISMACH (16):

(Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, Roczniki Naukowe SERiA, Wieś Jutra, Agroserwis)

34. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2003.** *Nowe podejście do rozwoju obszarów wiejskich (cz. I) - Inicjatywa Wspólnotowa LEADER.* *Wieś Jutra*, nr 3 (56) 2003, s. 44. (współautorstwo: wkład własny – 50%: koncepcja opracowania, studium literatury).
35. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2003.** *Nowe podejście do rozwoju obszarów wiejskich (cz. II) - przykłady polskie: Dolina Strugu.* *Wieś Jutra*, nr 5 (58) 2003, s. 44. (współautorstwo: wkład własny – 50%: analiza i częściowe opracowanie zebranych materiałów).
36. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2003.** *Nowe podejście do rozwoju obszarów wiejskich (cz. III) – przykłady polskie: Debrzno.* *Wieś Jutra*, nr 7 (60) 2003, s. 27. (współautorstwo: wkład własny – 50%: analiza i częściowe opracowanie zebranych materiałów).
37. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2003.** *Nowe podejście do rozwoju obszarów wiejskich (cz. IV) - przykłady polskie: Region Gołdap.* *Wieś Jutra* Nr 9 (62), s. 31. (współautorstwo: wkład własny – 50%: analiza i częściowe opracowanie zebranych materiałów).
38. **BŁĄD M. 2003.** *Plan rozwoju obszarów wiejskich dla Polski na lata 2004-2006.* *Wieś Jutra*, nr 9 (62), ss. 28-30.
39. **BŁĄD M. 2003.** *Podstawy uzyskiwania środków z Europejskiego Funduszu Gwarancji i Orientacji na rozwój obszarów wiejskich w Polsce.* *Roczniki Naukowe SERiA*, tom V, zeszyt 4, 2003, ss. 23-30.
40. **BŁĄD M. 2004.** *Czynniki i symptomy marginalizacji społeczno-ekonomicznej na obszarach wiejskich w Polsce.* *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 1 (37), ss. 67-76.

41. **BŁĄD M. 2004.** *Odnowa wsi sposobem na rozwój obszarów wiejskich w Polsce.* Roczniki Naukowe SERiA, tom VI, zeszyt 3, ss. 30-36.
42. **BŁĄD M. 2004.** *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich.* Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2 (38), ss. 164-168.
43. **BŁĄD M. 2005.** *Odnowa wsi.* Agroservis, nr 6 (309), s. 49.
44. **BŁĄD M. 2005.** *Działania w zakresie odnowy wsi w Polsce.* Wieś Jutra, nr 10 (87), 2005, ss. 46-48.
45. **BŁĄD M. 2005.** *Odnowa wsi - istota i sposoby jej urzeczywistniania.* Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1(41), ss. 102-105.
46. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2005.** *Inicjatywy oddolne mieszkańców wsi – na podstawie doświadczeń z Finlandii.* Wieś Jutra, nr 12 (89) 2005, ss. 23-25. (współautorstwo: wkład własny – 50%: koncepcja, wstęp i zakończenie).
47. **BŁĄD M. 2006.** *Wsparcie procesów dywersyfikacji ekonomicznej na obszarach wiejskich w Polsce.* Roczniki Naukowe SERiA, zeszyt 4, tom VIII, 2006, ss. 54-58.
48. **BŁĄD M. 2006.** *Produkty tradycyjne i regionalne – dywersyfikacja działalności rolniczej.* Wieś Jutra, nr 6 (95), ss. 38-40.
49. **BŁĄD M. 2006.** *Produkty tradycyjne i regionalne – znaczenie oraz możliwości rozwoju.* Wieś Jutra, nr 10 (99) 2006, ss. 47-49.

Wykaz projektów badawczych, w których uczestniczyłam w charakterze wykonawcy lub kierownika

EUROPEJSKIE projekty badawcze finansowane przez Unię Europejską (2):

- 1. ENARPRI- European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes. Thematic Network on Trade Agreements and European Agriculture. 5 Program Ramowy UE (Nr QLK5-CT-2002-02481) 2003-2006. (www.enarpri.org) - wykonawca**
- 2. European Organic Farming Policy. 5 Program Ramowy QLK5-2002-00917. Research and Technological Development Quality of Life and Management of Living Resources – 2004 – wykonawca.**

KRAJOWE projekty badawcze (7):

Kierownik projektu (1):

- 3. Sytuacja ekonomiczna wielozawodowych rodzin rolniczych 2008-2010. N N112 049635. Instytucja zamawiająca i finansująca: Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Projekt badawczy własny.**

Członek zespołu badawczego (6):

- 4. Procesy dostosowawcze produkcji roślinnej w Polsce w kontekście integracji z Unią Europejską. Nr 5 PO6J 001 17, finansowany przez *Komitet Badań Naukowych*. 2000-2001.**
- 5. Analiza złożoności procedur dotyczących przedsięwzięć dofinansowanych w Unii Europejskiej wraz z określeniem poziomu współfinansowania ze środków krajowych. Finansowany przez *Urząd Komitetu Integracji Europejskiej*. 2002.**
- 6. Wdrażanie Programu SAPARD w Polsce: analiza doświadczeń i wnioski dla okresu po akcesji. Projekt badawczy finansowany przez *Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR)*. 2004-2005.**
- 7. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Projekt badawczy finansowany przez *Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej*. 2006.**
- 8. Społeczno-gospodarcze uwarunkowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000 na terenie Zielonych Płuc Polski. 2008-2010. N R11 0012 04. Instytucja finansująca: *Narodowe Centrum Badań i Rozwoju*.**

- 9. Wielofunkcyjność rolnictwa – podstawy identyfikacji, kwantyfikacji oraz powiązania z instrumentami polityki rolnej. 2008-2011.** N N112 050634. Instytucja finansująca: *Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.*

Działalność popularyzująca naukę

A. DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACYJNA I WDROŻENIOWA

- 1. Wizyta studyjna** u beneficjentów Działania 1, 2 oraz 3 Programu SAPARD w województwie wielkopolskim w ramach projektu „*Promocja i wsparcie Programu SAPARD w Polsce*” SAPARD PL-07-02/01, 2005.
- 2. Sekretarz naukowy konferencji oraz członek komitetu organizacyjnego VI Europejskiego Kongresu Odnowy Wsi.** Kamień Śląski, 23-26. 05. 2007.

(w ramach współpracy Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN z Opolskim Urzędem Marszałkowskim. IRWIR objął patronat naukowy nad kongresem).
- 3. Sekretarz naukowy konferencji oraz członek komitetu organizacyjnego:** *Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa.* Warszawa, 14 – 15. 12. 2005.
- 4. Sekretarz naukowy konferencji oraz członek komitetu organizacyjnego konferencji:** *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.* Warszawa, 21. 11. 2006.
- 5. Członek komitetu organizacyjnego konferencji:** *Szanse polskiej wsi i rolnictwa w integracji z Unią Europejską.* Warszawa, 9. 05. 2003.
- 6. Ekspert** w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi z ramienia IRWIR do spraw oceny programów składanych przez Lokalne Grupy Działania w Programie LEADER, 2006.
- 7. Inicjator i koordynator** (wraz z dr Dorotą Klepacką) **Internetowego Forum Młodych Naukowców Iuventus Ruralis** zajmujących się obszarami wiejskimi.
- 8. Członek grupy prowadzącej warsztaty dotyczące budowy sołeckich strategii rozwoju oraz wdrażania programów odnowy wsi.** Województwo podlaskie, gminy powiatu hajnowskiego, 8-9.10.2004 oraz 5-6.11.2004.
- 9. Członek komisji konkursowej. I edycja konkursu** *Polska wieś: dziedzictwo i przyszłość.* Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA), 2010.

(w ramach współpracy IRWiR PAN z Fundacją na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa).
- 10. Członek Komisji Kwalifikacyjnej:** wybór stypendystów Fundacji im. H. Boella – studentów zajmujący się problematyką zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich. 14-15. 01. 2005.

- 11. Członek Komisji Kwalifikacyjnej:** wybór stypendystów Programu „Wieś z przyszłością – przyszłość dla wsi” w Fundacji im. Heinricha Boella. Warszawa 6-7. 01. 2006.

B. DZIAŁALNOŚĆ PUBLIKACYJNA

(wybrane publikacje, wg załącznika 2)

AUTORSTWO MONOGRAFII:

- 1. BŁĄD M. 2011.** *Wielozawodowość w rodzinach rolniczych. Przyczyny, uwarunkowania i tendencje rozwoju.* IRWiR PAN. Warszawa, s. 244. (**PRACA HABILITACYJNA**).

AUTORSTWO ROZDZIAŁÓW W MONOGRAFIACH:

- 2. BŁĄD M. 2010.** *Pluriactivity of farming families – old phaenomenon un new times* in: Linking competitiveness with equity and sustainable: new ideas for the socio-economic development of rural areas, ed. A. Fieldsen, European Rural Development Network, University of Debrecen, Centre of Agricultural Sciences and Engineering Faculty of Agricultural Economics and Rural Development, Warsaw, ss. 155 – 165.
- 3. BŁĄD M. 2010.** *Rolnictwo jako „przechowalnia” nadwyżek siły roboczej w okresie transformacji systemowej w Polsce* [w:] Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 181-196.
- 4. BŁĄD M. 2010.** *Wielozawodowość rodzin rolniczych a proces zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie gminy Gródek* w: Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa, red. Bołtromiuk A., IRWiR PAN, Warszawa, ss. 90-112.
- 5. BŁĄD M., KAMIŃSKI R. 2009.** *Local Initiatives for Rural Development in Poland.* [w:] Globalization and Rural Development: Chinese and Central European Perspectives. IRWiR PAN i IRW ChANS, Warsaw, ss. 205-221.
- 6. BŁĄD M., 2007.** *Kilka refleksji na temat odnowy wsi* [w:] Odnowa wsi w integrującej się Europie. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 105-112.
- 7. BŁĄD M., KAMIŃSKI R. 2005.** *Social capital enhancement in the Polish countryside: experience from implementation of LEADER-type programmes* [w:] Rural Development in the Enlarged European Union. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 235-248.
- 8. BŁĄD M. 2005.** *Znaczenie programów odnowy wsi w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce* [w:] Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich. Warszawa 2005, ss. 205-232.

INNE PUBLIKACJE NAUKOWE:

- 9. BŁĄD M. 2008.** *Wielofunkcyjność gospodarstw rolniczych – istota, zakres i uwarunkowania.* Wieś i Rolnictwo, nr 1 (138) 2008, ss. 104-123.
- 10. BŁĄD M. 2008.** *Przedsiębiorstwa społeczne na obszarach wiejskich w Polsce.* Wieś i Rolnictwo, nr 2 (139), ss. 57-71.

11. **BŁĄD M., KLEPACKA D. 2006.** *Wdrażanie programu SAPARD w Polsce – wnioski z badań.* *Więś i Rolnictwo*, nr 1 (130), ss. 124-135.
12. **BŁĄD M. 2005.** *Terytorialne zróżnicowanie złożonych wniosków o pomoc finansową w programie SAPARD w Polsce.* *Więś i Rolnictwo*, nr 1 (126), ss. 86-97.
13. **BŁĄD M. 2004.** *Czynniki i symptomy marginalizacji społeczno-ekonomicznej na obszarach wiejskich w Polsce.* *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 1 (37), ss. 67-76.

C. WYGŁOSZONE REFERATY NA KONFERENCJACH ORAZ PUPULARYZACJA NAUKI PODCZAS WARSZTATÓW ORAZ SZKÓŁ LETNICH

(wg załącznika 6 oraz autoreferatu):

1. Konferencja naukowa: *Wybrane kierunki dostosowywania Polski do członkostwa w Unii Europejskiej* (organizator: Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu, Warszawa, 24. 06. 1998.

Referat: Dostosowania polskiego rolnictwa do wspólnej polityki rolnej w ramach Unii Europejskiej

2. **XI Kongres Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu: *Polska wieś i gospodarka żywnościowa Unii Europejskiej – bilans otwarcia*, Puławy 2004.**

Referat: Odnowa wsi sposobem na rozwój obszarów wiejskich

3. **Konferencja: *Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe***, Organizator: IRWIR PAN. **Warszawa. 20-21. 04. 2005.**

Referat: Social capital enhancement in the Polish countryside: experience from implementation of LEADER-type programmes (współautor: dr Ryszard Kamiński) (wygłoszony w języku angielskim)

4. **Szkoła Letnia: Euracademy 4 th Summer Academy (European Academy for Sustainable Rural Development), *Social Capital as a Resource for Sustainable Rural Development***,. Organizator: Euracademy Association, University of Helsinki, Institute for Rural Research and Training. **Ilmajoki, Finlandia. 4 – 12. 06. 2005.**

5. **Warsztaty naukowe: *European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes. Thematic Network on Trade Agreements and European Agriculture (ENARPRI); 5 th workshop***. Organizator: CEPS (Centre for European Policy Studies) w ramach projektu: European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes (ENARPRI). **Sevilla, Hiszpania. 22-23. 06. 2005.**

6. **Warsztaty: *Integrated strategy towards environmental protection and sustainable management of rural areas in twinning Polish and Ukrainian river basins: Biebrza and Pripjat 2006-2008.*** Organizator: Uniwersytet w Kijowie, Ukraińska Akademia Nauk, ukraińskie parki narodowe. **Stashev, Ukraina. 9-12. 10. 2005.**
7. ***Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi.*** Organizator: Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa, **12.06. 2006.**

Referat: Dywersyfikacja ekonomiczna wsi

8. **Szkoła Letnia. 5th Summer Academy (European Academy for Sustainable Rural Development): *The Role of Education and Lifelong Learning in Sustainable Rural Development.*** Organizator: Euracademy Association, Szechenyi Istvan University of Gyor. Gyor, Węgry. **1-8. 07. 2006.**
9. ***Zjednoczona Europa – bogata w różnorodność i wyzwania dla odnowy wsi.*** VI Europejski Kongres Odnowy Wsi (współorganizator: Europejskie Stowarzyszenie Rozwoju Obszarów Wiejskich i Odnowy Wsi – ARGE), Opolski Urząd Marszałkowski, IRWIR (patronat naukowy). **Kamień Śląski. 23-26.05. 2007.**
10. **Konferencja: *Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European Perspectives*** (organizatorzy: Rural Development Institute, Chinese Academy of Social Sciences and Institute of Rural and Agriculture Development, Polish Academy of Sciences), **Pekin, Chiny. 26-27. 09. 2007.**

Referat: Local Initiatives for Rural Development in Poland (wygłoszony w języku angielskim) (współautor: dr R. Kamiński)

11. **Konferencja: *Linking Competitiveness with Equity and Sustainability: New Ideas for the Socio-Economic development of Rural Areas.*** The 7th European Rural Development Network Conference 2009. Organizator: University of Debrecen, Centre of Agricultural and Technical Sciences oraz Agricultural Economics Research Institute in Budapest. **Debrecen, Węgry. 29-30.10. 2009.**

Referat: Pluriactivity of farming families – old phenomenon un new times. (wygłoszony w języku angielskim)

12. **Konferencja: *Teraźniejszość i przyszłość drobnych gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej*** organizator: Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja w Krakowie, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w Warszawie, Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie oraz Biuro Posła do Parlamentu Europejskiego dr Czesława Siekierskiego). **8.07. 2011 Kraków.**

Referat: Wielozawodowość w rodzinach rolniczych: konieczność czy wybór?

Współpraca międzynarodowa z instytucjami i organizacjami

MIEDZYNARODOWE WARSZTATY I SZKOŁY LETNIE (5):

(za granicą): (4):

1. **Szkoła Letnia: Euracademy 4 th Summer Academy (European Academy for Sustainable Rural Development), *Social Capital as a Resource for Sustainable Rural Development*.** Organizator: Euracademy Association, University of Helsinki, Institute for Rural Research and Training. **Ilmajoki, Finlandia. 4 – 12. 06. 2005.**

Szkoła Letnia zorganizowana przez Euracademy Association, European Academy for Sustainable Rural Development (www.euracademy.org), stowarzyszenia skupiającego naukowców i praktyków z krajów Unii Europejskiej.

2. **Warsztaty naukowe: *European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes. Thematic Network on Trade Agreements and European Agriculture (ENARPRI).*; 5 th workshop.** Organizator: CEPS (Centre for European Policy Studies) w ramach projektu: European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes (ENARPRI). **Sevilla, Hiszpania. 22-23. 06. 2005.**

Warsztaty odbyły się w ramach sieci European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes (www.enerpri.org), skupiającej 13 badawczych instytutów ekonomicznych, w tym macierzysty Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

3. **Warsztaty (wyjazd studyjny) *Integrated strategy towards environmental protection and sustainable management of rural areas in twinning Polish and Ukrainian river basins: Biebrza and Pripyat 2006-2008.*** Organizator: Uniwersytet w Kijowie, Ukraińska Akademia Nauk, ukraińskie parki narodowe. **Stashev, Ukraina. 9-12. 10. 2005.**

Warsztaty odbyły się w ramach sieci “Mokradła i Człowiek” powstałej w 2006 r. skupiającej siedem instytucji naukowych, w tym macierzysty Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

4. **Szkoła Letnia. 5th Summer Academy (European Academy for Sustainable Rural Development): *The Role of Education and Lifelong Learning in Sustainable Rural Development.*** Organizator: Euracademy Association, Szechenyi Istvan University of Gyor. **Gyor, Węgry. 1-8. 07. 2006.**

Szkoła Letnia zorganizowana przez Euracademy Association, European Academy for Sustainable Rural Development (www.euracademy.org), stowarzyszenie skupiające naukowców i praktyków z krajów Unii Europejskiej.

(w kraju): (1):

5. **Szkoła Letnia: Summer School: *Modelling Rural Development Policy***. Organizator: IRWiR PAN., Wydział I Nauk Społecznych PAN, Komitet Statystyki i Ekonometrii PAN. **Warszawa. 14-19.09. 2009.**

MIĘDZYNARODOWE KONFERENCJE (10):

(za granicą): (3):

6. **Trade Agreements and EU Agriculture**. European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes. **Bruksela, Belgia. 8.06. 2006.**

Konferencja odbyła się w ramach sieci European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes (www.enerpri.org), skupiającej 13 badawczych instytutów ekonomicznych, w tym macierzysty Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN. Konferencja kończyła 3,5 letnią współpracę IRWiR w V Programie Ramowym UE: Thematic Network on Trade Agreements and European Agriculture (ENARPRI).

7. **Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European Perspectives** (organizatorzy: Rural Development Institute, Chinese Academy of Social Sciences and Institute of Rural and Agriculture Development, Polish Academy of Sciences), **Pekin, Chiny. 26-27. 09. 2007.**

Konferencja polsko-chińska została zorganizowana w ramach wieloletniej współpracy IRWiR PAN z Instytutem Rozwoju Wsi Chińskiej Akademii Nauk Społecznych w Pekinie (przewidującej co 4 lata wspólną konferencję).

Referat: Local Initiatives for Rural Development in Poland
(współautor: dr R. Kamiński)

8. **Linking Competitiveness with Equity and Sustainability: New Ideas for the Socio-Economic development of Rural Areas**. The 7th European Rural Development Network Conference 2009. Organizator: University of Debrecen, Centre of Agricultural and Technical Sciences oraz Agricultural Economics Research Institute in Budapest. **Debrecen, Węgry. 29-30.10. 2009.**

Konferencja została zorganizowana w ramach sieci European Rural Development Network, skupiającej trzynastę europejskich instytutów badawczych, w tym mój macierzysty instytut – IRWiR PAN (www.erdn.waw.pl)

Referat: Pluriactivity of farming families – old phenomenon un new times.

(w kraju) (7):

- 9. Problems of village and agriculture during market re – orientation of the economy.**
Organizator: Institute of Rural and Agricultural Development Polish Academy of Sciences Warsaw. **Warszawa. 25 – 26. 09. 2003.**

Międzynarodowa, polsko – chińska konferencja zorganizowana w ramach współpracy IRWiR PAN z Instytutem Rozwoju Wsi Chińskiej Akademii Nauk Społecznych w Pekinie.

- 10. Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe.** Organizator: IRWIR PAN. **Warszawa. 20-21. 04. 2005.**

Referat: Social capital enhancement in the Polish countryside: experience from implementation of LEADER-type programmes (współautor: dr Ryszard Kamiński)

- 11. Rozwój obszarów wiejskich – wyzwania dla społeczeństw europejskich.**
Organizator: Fundacja im. Heinricha Bella. Przedstawicielstwo w Polsce; Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich oraz Fundacja Fundusz Współpracy, **Warszawa. 7-8.03. 2006.**

- 12. Zjednoczona Europa – bogata w różnorodność i wyzwania dla odnowy wsi.** VI Europejski Kongres Odnowy Wsi (współorganizator: Europejskie Stowarzyszenie Rozwoju Obszarów Wiejskich i Odnowy Wsi – ARGE), Opolski Urząd Marszałkowski, IRWiR. **Kamień Śląski. 23-26.05. 2007.**

Konferencja odbyła się w ramach współpracy IRWiR PAN z Opolskim Urzędem Marszałkowskim (Instytut pełnił patronat naukowy).

- 13. Polityka rolna Stanów Zjednoczonych w świetle Farm Bill 2008 oraz przyszłość WPR Unii Europejskiej o 2013 roku** (organizatorzy: IRWiR, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Fundacja Edukacyjna 4H w Polsce we współpracy z Ambasadą Stanów Zjednoczonych w Polsce). **Warszawa, 24.10. 2008.**

- 14. 20 Years of Reforms in Central and Eastern Europe and China.** Międzynarodowa konferencja. Organizatorzy: IRWiR PAN oraz Chińska Akademia Nauk Społecznych w Pekinie. **Warszawa, 12.09. 2011.**

Konferencja odbyła się w ramach wieloletniej współpracy między IRWiR PAN a Instytutem Rozwoju Wsi Chińskiej Akademii Nauk w Pekinie.

- 15. Teraźniejszość i przyszłość drobnych gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej** organizator: Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja w Krakowie, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w Warszawie, Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie oraz Biuro Posła do Parlamentu Europejskiego dr Czesława Siekierskiego). **8.07. 2011** Kraków.

Referat: Wielozawodowość w rodzinach rolniczych: konieczność czy wybór?

Wybrane konferencje krajowe (33)

RAZEM za lata 2003-2011 (po doktoracie) : udział w 69 konferencjach

1. **Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich.** Warszawa – Centrum Partnerstwa Społecznego Dialog (organizator: program „Agro – Info” wraz z grupą organizacji działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich), Warszawa, 11.02.2003.
2. **Program LEADER w Polsce – propozycje organizacji wiejskich** (organizator: Fundusz Współpracy), Warszawa. 31.03.2003.
3. **Szanse polskiej wsi i rolnictwa w integracji z Unią Europejską** (organizatorzy: IRWiR PAN, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Nowe Życie Gospodarcze) Warszawa, 9. 05. 2003.
4. **Regiony peryferyjne w Polsce w perspektywie polityki strukturalnej UE** (organizator: Uniwersytet w Białymstoku), Rajgród. 2-3. 06. 2003.
5. **Obszary wiejskie i gospodarka żywnościowa w przededniu integracji z Unią Europejską.** X Kongres Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Koszalin. 2 – 5. 09. 2003.
6. **Rolnictwo i przedsiębiorstwa rolnicze wobec nowych wyzwań cywilizacyjnych,** SGGW, Warszawa. 21 – 22. 11. 2003.
7. **II Polski Kongres Odnowy Wsi.** Gdańsk - Szymbark, 6-8. 05. 2004.
8. **Polska wieś i gospodarka żywnościowa w Unii Europejskiej – bilans otwarcia.** XI Kongres Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu Puławy 22-24. 09. 2004 r.
9. **I Powiatowy Kongres Odnowy Wsi ,** Nysa, 17-18. 09. 2004.
10. **Społeczny, psychologiczny i edukacyjny potencjał polskiej wsi,** Warszawa, IRWiR PAN, 8-9.11.2004.
11. **Czy partnerstwa rozwiążą problemy polskiej wsi?** Organizator: Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Fundusz Współpracy. Ostrowiec Świętokrzyski. 28-29. 01. 2005.
12. **Inicjatywa LEADER+ w Polsce** (organizator: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej). Warszawa. 24.02.2005.
13. **Tradycyjna żywność w rozwoju obszarów wiejskich,** (organizatorzy: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Fundacja Fundusz Współpracy, projekt „Agro – Smak”). Jachranka 15-16 marca 2005.
14. **Polska wieś 2025. Wizja rozwoju** (organizator: Fundusz Współpracy-Cooperation Fund, Komitet Ekonomiki Rolnictwa PAN - KER PAN, IRWiR PAN) Warszawa, 1.06. 2005.
15. **Unia Europejska na polskiej wsi. Początek demarginalizacji społeczności wiejskich?** (organizator: Instytut Spraw Publicznych). Warszawa, 29.09. 2005.
16. **Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich,** (organizatorzy: IRWiR PAN, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej; Forum Aktywizacji Obszarów wiejskich, Fundacja Fundusz Współpracy, Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW) Warszawa, 14 – 15. 12. 2005.
17. **Ochrona oznaczeń geograficznych – wyzwania dla Polski po przystąpieniu do Unii Europejskiej”**, organizator: Komisja Europejska BIURO TAIEK, Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej oraz Światowa Organizacja Własności Intelektualnej , Warszawa, 26.04. 2006.

18. **Odnowa wsi. Dobre praktyki - nowe inicjatywy.** Międzynarodowe Targi Poznańskie POLAGRA -FOOD, Poznań, organizator: Krajowe Stowarzyszenie Sołtysów we współpracy z Międzynarodowymi Targami Poznańskimi, urzędami marszałkowskimi, Fundacją Fundusz Współpracy, samorządami gmin i powiatów oraz Krajową Radą Izb Rolniczych. Poznań, 13.10. 2006.
19. **Produkty marketingowe w rozwoju lokalnym i regionalnym** (organizator: katedra Polityki Agrarnej i Marketingu SGGW) –Warszawa, 19.10.2006.
20. **Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich (konferencja dla młodych naukowców)**, organizator: IRWiR PAN, Forum Młodych naukowców Iuventus Ruralis oraz Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej. Warszawa, 21.11.2006.
21. **Zjednoczona Europa – bogata w różnorodność i wyzwania dla odnowy wsi.** VI Europejski Kongres Odnowy Wsi (współorganizator: Europejskie Stowarzyszenie Rozwoju Obszarów Wiejskich i Odnowy Wsi – ARGE, Opolski Urząd Marszałkowski, IRWiR – patronat naukowy. Kamień Śląski, 23-26.05.2007.
22. **Czy należy pomagać regionom słabo rozwiniętym?-** sympozjum zorganizowane przez Regional Studies Association – Sekcja Polska oraz EUROREG – Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych. Warszawa, 18 04. 2007.
23. **Wyzwania przed obszarami wiejskimi rolnictwem w perspektywie lat 2013-2010.** (organizatorzy: IRWiR PAN, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Fundacja Klubu 500, Nowe Życie Gospodarcze, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi), Warszawa, 21.11.2007.
24. **Leader w starych i nowych państwach UE.** LEADER w Polsce: pierwsze doświadczenia. Organizatorzy: CEFRES w Pradze oraz IRWiR PAN, Warszawa, 6.12.2007.
25. **Rozwój lokalny i przedsiębiorczość społeczna w XXI wieku.** Organizator: Instytut Spraw Publicznych/ Warszawa, 2.03.2008.
26. **Rolnictwo i przemysł spożywczy cztery lata po rozszerzeniu Unii Europejskiej – czy wykorzystaliśmy szansę?** Organizator: SGH, Warszawa, Katedra Rozwoju Obszarów Wiejskich, Kolegium nauk Przedsiębiorstwie SGH. 5.05.2008.
27. **Badania w naukach ekonomicznych i rozwój kadr – problemy merytoryczne, metodologiczne oraz formalno – prawne,** Warszawa SGGW, 21.04. 2009.
28. **Wpływ obszarów Natura 2000 na rozwój gmin wiejskich – impuls czy hamulec?** (organizatorzy: IRWiR PAN, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Związek Gmin Wiejskich RP) Warszawa, 15.04.2010.
29. **EUROPA 2020. Dlaczego Unia Europejska potrzebuje nowej strategii?** (Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce i demosEUROPA – Centrum Strategii Europejskiej, Warszawa, 10.05. 2010.
30. **Spoleczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich a perspektywy rozwoju wsi** (organizatorzy: IRWiR PAN, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Krajowa Sieć Rozwoju Obszarów Wiejskich, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej), Warszawa 16.06.2010.
31. **Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi.** Organizatorzy: FDPA, Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa. Warszawa, 17.06.2010.
32. **Problemy rozwoju nauk ekonomicznych w wybranych krajach.** Organizatorzy: Komitet Ekonomiki Rolnictwa PAN, Wydział Nauk Ekonomicznych SGGW, Wieś Jutra. Warszawa, 12.05.2011.
33. **Platności bezpośrednie, interwencja rynkowa, rozwój obszarów wiejskich – oczekiwania wobec Wspólnej Polityki Rolnej i Polityki Spójności po 2013 roku.** Organizator: CEAPS UW (Centre for Economic Analyses of Public Sector) oraz IRWiR PAN, Warszawa, 9.06. 2011.